

ЗВІТ ПРО ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ЗА 2019 РІК

Примітка: Якщо не зазначено інакше, посилання в цьому звіті не стосуються території, підконтрольних очолюваним Росією силам на Донбасі на сході України чи в окупованому Росією Криму. Наприкінці цього звіту міститься розділ з переліком порушень в окупованому Росією Криму.

РЕЗЮМЕ

Україна – це республіка з парламентсько-президентською політичною системою, що складається з трьох гілок влади: однопалатної законодавчої (Верховної Ради); виконавчої на чолі з президентом, обраним у ході прямих виборів, який є главою держави і верховним головнокомандувачем, і прем'єр-міністром, який обраний законодавчою більшістю і як голова уряду очолює Кабінет міністрів; та судової. 21 квітня Володимира Зеленського було обрано на посаду президента в ході виборів, визнаних міжнародними й вітчизняними експертами як вільні та справедливі. 21 липня в країні пройшли дострокові парламентські вибори, які спостерігачі також визнали вільними та справедливими.

Міністерство внутрішніх справ відповідає за підтримання внутрішньої безпеки та порядку. Міністерство здійснює контроль за поліцією та співробітниками інших правоохоронних органів. Служба безпеки України (СБУ) відповідає за державну безпеку в широкому сенсі, невійськову розвідку і контррозвідку та питання антитерористичної діяльності. Міністерство внутрішніх справ підпорядковане Кабінетові Міністрів України, а СБУ – безпосередньо президентові. Міністерство оборони захищає країну від зовнішньої та внутрішньої агресії, забезпечує суверенітет і недоторканність державних кордонів і здійснює контроль за діяльністю збройних сил відповідно до закону. Президент є верховним головнокомандувачем збройних сил. Міністерство оборони підпорядковане безпосередньо президентові. Державна фіскальна служба здійснює правоохоронні повноваження через податкову поліцію і підпорядковується Кабінетові Міністрів. Державна міграційна служба під управлінням Міністерства закордонних справ здійснює державну політику щодо охорони кордону, міграції, громадянства та реєстрації біженців та інших мігрантів. Цивільна влада загалом забезпечувала ефективний контроль над силами безпеки на території, контрольованій урядом.

До ряду проблем у сфері прав людини входили: незаконні або свавільні вбивства; катування та інші випадки жорстокого поводження з затриманими з боку працівників правоохоронних органів; важкі та загрозливі для життя умови у в'язницях та слідчих ізоляторах; свавільні арешти та тримання під вартою; серйозні проблеми з незалежністю судової системи; обмеження свободи слова, преси та інтернету, включаючи насильство проти журналістів, цензуру та

УКРАЇНА

блокування вебсайтів; примусове повернення біженців; поширена корупція в урядових колах; злочини, пов'язані з насильством або погрозою насильством, стосовно осіб з інвалідністю, етнічних меншин, а також лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів та інтерсексуалів (ЛГБТІ).

Загалом уряд не спромігся вжити належних заходів для судового переслідування чи покарання більшості чиновників, які чинили зловживання, що призвело до створення атмосфери безкарності. Правозахисні групи та Організація Об'єднаних Націй відзначали значні недоліки в розслідуванні заявлених порушень прав людини, скоєних урядовими силами безпеки.

У спричиненому і розпалюваному Росією конфлікті на Донбасі очолювані Росією сили, за повідомленнями, були відповідальні за вбивства цивільного населення; насильницькі зникнення та викрадення; тортури і незаконне утримання під вартою; чинили насильство на гендерному підґрунті. Серед інших кричущих проблем з правами людини на територіях, контрольованих очолюваними Росією силами, були важкі та загрозливі для життя умови у в'язницях та слідчих ізоляторах; політичні в'язні; відсутність незалежності судової системи; жорсткі обмеження свободи слова, преси та інтернету; обмеження прав на мирні зібрання, свободи об'єднань і релігійних свобод; обмеження свободи переміщення через лінію розмежування на сході України; неправомірне обмеження гуманітарної допомоги.

Значні проблеми порушення прав людини в окупованому Росією Криму включали викрадення; катування та жорстоке поводження з затриманими з метою вибити зізнання та покарати осіб, що чинять опір окупації; незаконне позбавлення волі; значні проблеми з незалежністю судової системи; обмеження свободи слова, преси та інтернету, у тому числі для представників преси; обмеження права на мирні зібрання та свободи об'єднань і релігії. Окупаційна влада Криму продовжувала чинити насильство і переслідування кримських татар і проукраїнських активістів у відповідь на мирний опір російській окупації (дивитись розділ, присвячений Криму).

Розділ 1. Повага до недоторканості особи, включно з захистом від такого:

а. Свавільне позбавлення життя та інші незаконні чи політично вмотивовані вбивства

Надходили повідомлення про скоєння владою чи її агентами можливих свавільних або незаконних убивств.

Правозахисні організації та засоби масової інформації повідомляли про випадки смерті внаслідок тортур або недбалості з боку поліції чи персоналу в'язниць (дивитись розділ 1.в.). Наприклад, згідно з повідомленнями у пресі, 11 червня у Вінниці співробітник поліції підійшов до активіста політичної

УКРАЇНА

партії «Громадянська позиція» Олександра Комарницького на автобусній зупинці й побив його, коли той начебто відмовився виступити в ролі свідка у кримінальній справі. Він був доставлений до лікарні в комі і через 12 днів помер. 22 червня Державне бюро розслідувань (ДБР) звинуватило одного поліцейського у зловживанні владою та неправомірному насильстві. 23 червня рішенням суду його було поміщено під домашній арешт. Кілька високопосадовців поліції Вінницької області, включаючи її начальника, було тимчасово усунуто від виконання обов'язків або звільнено у зв'язку з цією справою.

Находили повідомлення про те, що державні структури замовляли або брали участь у цільових нападах на активістів громадянського суспільства та журналістів у зв'язку з їхньою роботою, що в деяких випадках закінчилися смертю. Наприклад, 11 лютого Офіс Генерального прокурора арештував голову Херсонської обласної ради Владислава Мангера за звинуваченням в організації фатального нападу з застосуванням кислоти на громадську активістку й радницю мера Херсона Катерину Гандзюк. Того ж дня Офіс Генерального прокурора заявив, що веде слідство щодо участі в убивстві Гандзюк заступника губернатора Херсонської області Євгена Рищука. У березні журналісти, які вели власне розслідування, опублікували на ресурсі Slidstvo.info твердження одного з чоловіків, який начебто здійснив напад, що Рищук спробував найняти його аби «покарати» Гандзюк. 17 квітня влада змінила підозру проти колишнього помічника депутата Ігоря Павловського, перекваліфікувавши її зі співучасті в убивстві на приховування злочину, стверджуючи, що його дії були спрямовані на приховування відповідального за вбивство Гандзюк. 17 квітня влада перекваліфікувала звинувачення, висунуті в 2018 році колишньому помічнику нардепа Ігорю Павловському зі співучасті в убивстві на приховування злочину, стверджуючи, що він вживав заходів для покриття відповідальних за убивство Гандзюк. Станом на жовтень суд над ним продовжувався, але його випустили під заставу. Згідно з повідомленнями преси в жовтні, Павловський неодноразово відмовлявся з'являтися на слухання суду, посилаючись на непідтвердені проблеми зі здоров'ям. 6 червня суд у Дніпропетровській області засудив п'ятьох осіб за звинуваченням у скоєнні вбивства шляхом навмисного нанесення тяжких тілесних ушкоджень, що призвели до смерті. Їх було засуджено до термінів від трьох до шести з половиною років позбавлення волі. Кожен з підозрюваних погодився давати свідчення проти замовників убивства. Станом на кінець вересня прокуратура не звинуватила нікого в замовленні вбивства. Захисники прав людини та прихильники Гандзюк заявили, що влада повністю провалила розслідування цього злочину. В липні 2018 року невідомий облив Гандзюк концентрованою сірчаною кислотою, що спричинила тяжкі хімічні опіки більш ніж третини поверхні її тіла. У листопаді 2018 року Гандзюк померла

УКРАЇНА

від цих ушкоджень.

Находили повідомлення про політично вмотивовані вбивства, скоєні невідомими. Так, вранці 4 травня в центрі Черкас невідомий напав на журналіста Вадима Комарова, відомого своїми журналістськими розслідуваннями випадків корупції. Нападник кілька разів ударив його по голові предметом, яким, на думку поліції, був молоток, і розтрощив йому череп. 20 червня Комаров помер у місцевій лікарні. За даними Інституту масової інформації (ІМІ), Комаров роками отримував погрози через свою журналістську діяльність, отримав вогнепальне поранення в 2016 році і був серйозно побитий у 2017 році. Станом на жовтень поліцейське розслідування тривало, але нікого не було арештовано. Серед осіб, що начебто перебували під слідством за участь у злочині, був батько заступника місцевого мера.

12 грудня поліція арештувала п'ятьох підозрюваних у зв'язку з убивством відомого білорусько-російського журналіста Павла Шеремета. Всі підозрювані мали попередній воєнний досвід як добровольці у конфлікті з очолюваними Росією силами. Станом на кінець року слідство тривало.

Правоохоронні органи продовжували розслідування вбивств та інших злочинів, скоєних під час протестів Євромайдану в Києві у 2013-2014 роках. Управління Верховного комісара з прав людини Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні (ММПЛУ) зауважило, що прогрес у розслідуванні убивств протестувальників був незначним. Правозахисні групи критикували низьку кількість обвинувальних вироків попри наявність великої кількості доказів. У зробленій 19 лютого заяві Amnesty International йшлося про те, що правоохоронні структури «чинили опір і перешкоджали правосуддю» стосовно справ Євромайдану. Станом на кінець листопада Офіс Генерального прокурора встановив 448 підозрюваних у пов'язаних з Євромайданом злочинах, з яких більшість становлять колишні правоохоронці, але також службовці міської адміністрації, прокурори та судді. Загалом до суду було направлено справи 298 осіб. З них судові рішення було винесено по 58 справах, включаючи 48 обвинувальних вироків, але було винесено лише дев'ять вироків про позбавлення волі. Серед ув'язнених не було жодного колишнього співробітника поліції. 16 липня Київський суд надав дозвіл на звільнення одного з колишніх службовців «Беркута» під заставу, а 24 жовтня суд скасував вимогу йому носити електронний браслет, що, на думку спостерігачів, створило ризик його втечі. 31 серпня суд зняв з колишнього службовця «Беркута» і нинішнього співробітника поліції звинувачення в катуванні двох активістів Євромайдану. Сторона звинувачення подала апеляцію. 8 серпня в рамках реформування Офісу Генерального прокурора генпрокурор ліквідував два підрозділи в складі Департаменту спеціальних розслідувань, що відповідали за розслідування більшості злочинів, скоєних під час протестів

УКРАЇНА

Євромайдану. Експерти з захисту прав людини вбачають у цьому рішенні ще один крок, що ставить під загрозу розслідування справ Євромайдану. 28 жовтня групи правозахисників і родичів жертв оприлюднили спільну заяву, в якій висловили побоювання, що розслідування убивств буде й надалі затягуватись або й взагалі припиниться через те, що Національне антикорупційне бюро та ДБР, два новостворені органи, яким Офіс Генерального прокурора передав розслідування щодо Євромайдану, не мали ані необхідних процесів, ані персоналу для виконання цього завдання. 29 грудня під час обміну в'язнями та затриманими з Росією країна передала маріонетковим властям на Донбасі колишніх бійців «Беркута» Павла Аброськіна, Олександра Маринченка, Сергія Тамтуру, Олега Янішевського та Сергія Зінченка, обвинувачених в убивстві 48 протестувальників і пораненні ще 80 у Києві в 2014 році.

ММППЛУ не помітило жодного прогресу в розслідуванні та судовому розгляді справ, пов'язаних з пожежею в Будинку профспілок в Одесі у 2014 році, яка виникла під час жорстоких сутичок між проросійськими демонстрантами та прибічниками цілісності України. Під час сутичок і пожежі загинули 48 осіб. Станом на 15 серпня розпочались попередні судові слухання щодо трьох старших офіцерів одеської поліції та двох посадових осіб, звинувачених у зловживанні владою, фальсифікації та порушенні службового обов'язку з захисту людей від небезпеки.

Мали місце жертви серед цивільного населення внаслідок російської агресії в Луганській та Донецькій областях (дивитись розділ 1.є.).

б. Зникнення

Находили повідомлення про те, що державні структури викрадали й депортували без застосування належного процесу зарубіжних громадян, чийого повернення нібито вимагала їхня влада (дивитись розділ 2.г.).

Находили повідомлення про політично вмотивовані зникнення у зв'язку з російською агресією в Донецькій та Луганській областях (дивитись розділ 1.є.).

в. Катування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують людську гідність, види поведінки чи покарання

Незважаючи на те, що конституцією і законодавством заборонені катування та інші жорстокі й незвичні покарання, надходили повідомлення про застосування правоохоронними органами таких зловживань. Попри те, що суди не можуть законно використовувати зізнання та заяви, зроблені на адресу поліції під тиском особами, що утримуються під вартою, як докази в судовому розгляді, надходили повідомлення про те, що поліція та співробітники інших

УКРАЇНА

правоохоронних органів виявляли жорстокість та іноді катували осіб, що перебували під вартою, для отримання зізнань.

На Донбасі ММПЛУ продовжувала фіксувати випадки жорстокого поводження з боку державних структур, включаючи катування й свавільні арешти. Надходили повідомлення про те, що очолювані Росією сили в Донецькій і Луганській «народних республіках» систематично чинили численні жорстокі дії, включно тортурами, для збереження контролю або отримання особистої фінансової вигоди. За інформацією міжнародних організацій та неурядових організацій (НУО), випадки жорстокого поводження включали в себе побиття, примусову працю, психологічні та фізичні тортури, публічне приниження та сексуальне насильство (дивитись розділ 1.є.).

Поширеною проблемою залишалось жорстоке ставлення поліції до затриманих. Наприклад, 17 вересня Офіс Генерального прокурора і ДБР у Закарпатській області оголосили про початок кримінального розслідування щодо заяв про застосування тортур поліцією Ужгорода. Згідно з публікаціями в пресі, 13 вересня поліція затримала Ігоря Гарматія та Івана Букова, нібито етнічних ромів, за підозрою в участі в крадіжці. За словами Гарматія, поліцейські доправили його до поліцейського відділку, прикули кайданками до батареї, і били, примушуючи зізнатись, аж поки він не втратив свідомість. Згодом його було госпіталізовано з переломами обох рук, розривом селезінки й сечового міхура та зміщенням тазових кісток. Він також втратив кілька зубів. Букову вдалось ослабити свої наручники й вистрибнути з вікна на четвертому поверсі, аби втекти від побиття, і він потрапив до лікарні з травмами, викликаними падінням. Станом на жовтень жодних арештів здійснено не було.

У звіті про відвідання країни в травні-червні 2018 року, оприлюдненому 17 січня, спеціальний доповідач ООН з питань катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження (СДК ООН) зазначив, що «отримав численні заяви про катування та жорстоке поводження з боку поліції, в тому числі щодо неповнолітніх віком не старше 14 років, які майже завжди мали місце під час затримання та допиту. Більшість в'язнів повідомляли, що слідчі застосовували таке ставлення, щоб залякати їх або примусити зізнатись в інкримінованому їм злочині». Звіт містить посилання на повідомлення про надмірне застосування сили, включаючи удари ногами та поліцейськими кийками, осіб, скутих наручниками й покладених на землю долілиць, а також про погрози смертю, болем і насильством, включаючи згвалтування різними предметами, під час допитів. Також спеціальний доповідач виявив, що адвокатам, співробітникам поліції, прокурорам і суддям бракувало базових знань для ведення розслідування та належного документування повідомлень про тортури й жорстоке поводження. Внаслідок

УКРАЇНА

цього жертви катування та інших видів жорстокого поводження загалом не отримували допомоги від державних органів.

За інформацією Харківської правозахисної групи, ті, хто подавав скарги на катування до Офісу Генерального прокурора, повідомляли, що співробітники правоохоронних органів залякували їх або їхніх рідних, примушуючи відкликати скарги.

Надходили повідомлення про випадки сексуального насильства в контексті конфлікту на сході України (дивитись розділ 1.є.).

Умови у в'язницях та слідчих ізоляторах

Умови утримування у в'язницях і слідчих ізоляторах залишалися поганими, не відповідали міжнародним стандартам, а іноді становили серйозну загрозу життю і здоров'ю ув'язнених. Проблеми фізичного насильства, відсутності належної медичної допомоги та харчування, поганих санітарних умов, відсутності належного освітлення залишались невирішеними.

Фізичні умови: В деяких слідчих ізоляторах проблемою залишалась перенаселеність, хоча правозахисні організації повідомляли про зменшення перенаселеності таких закладів унаслідок реформ 2016 року, які пом'якшили вимоги до утримання підозрюваних. Попри те, що загалом влада утримувала дорослих і неповнолітніх у різних установах, надходили і повідомлення про те, що в деяких установах досудового утримання неповнолітніх часто не відділяли від дорослих.

Проблемою залишалось фізичне насильство з боку охоронців. Наприклад, у березні експерти Харківської правозахисної групи відвідали виправну колонію №26 у Жовтих Водах у відповідь на скарги про масові побиття ув'язнених після того, як адміністрація закладу викликала спеціальні сили начебто для придушення заколоту. Експерти виявили, що семеро в'язнів мали ознаки серйозного фізичного насильства; інших вісьмох в'язнів після цього інциденту було переведено до виправної колонії в Кривому Розі. Ув'язнені повідомляли, що співробітники колонії побили їх, зв'язали скотчем, надягли їм на голови пластикові пакети, кинули в автозаки і вивезли в інший заклад. Працівники адміністрації колонії заявили, що ув'язнені самі нанесли собі тілесні ушкодження. Поліція відкрила розслідування інциденту; станом на середину жовтня воно тривало.

Надходили повідомлення про насильство між ув'язненими. Наприклад, згідно з повідомленнями преси, в березні ув'язнений Бердянської виправної колонії згвалтував іншого ув'язненого, начебто, за вказівкою адміністрації закладу. Жертвою, як повідомляють, став 23-річний ветеран, який відбував покарання за самовільну відлучку. Керівництво установи заперечувало, що згвалтування

УКРАЇНА

сталось за вказівкою адміністрації колонії. Поліція відкрила розслідування, але станом на жовтень нікого арештовано не було. За повідомленнями в пресі, місцевий військовий прокурор і поліція неодноразово зверталися до жертви й вимагали, щоб він підписав документи, в яких заявив би, що не вважає керівництво колонії відповідальним за напад. За інформацією правозахисників, цей заклад відомий тортурами.

Більшість місць позбавлення волі були старими й потребували ремонту чи заміни. За даними СРТ ООН, санітарні умови в деяких камерах і закладах були дуже погані. Деякі ув'язнені повідомляли, що в їхніх камерах погана вентиляція і вони заражені комахами. СРТ ООН повідомив, що в Одесі стіни камер слідчого ізолятора вкриті цвілью, а сантехніка не працює через засмічення. Умови в поліцейських місцях тимчасового утримання та слідчих ізоляторах були жорсткішими, ніж у в'язницях загального та посиленого режиму. Місця тимчасового утримання та слідчі ізолятори часто були заражені комахами та гризунами, не мали належних санітарних умов та медичних пунктів. У звіті про відвідання країни в 2017 році Комітет з запобігання тортурам (КЗТ) Ради Європи висловив занепокоєння тим, що в'язням у досудовому утриманні загалом не пропонувались жодні заняття за межами камери, крім фізичних вправ у маленькому дворі протягом години на день.

Якість їжі у в'язницях загалом була поганою. Як зазначено в січневому звіті СДК ООН, в'язні отримували триразове харчування, хоча в більшості місць цю їжу характеризували як «неїстівну», тому ув'язненим доводилось покладатися на додаткові харчі, які вони отримували в посилках від родичів. За інформацією КЗТ, в деяких слідчих ізоляторах в'язні не мали належного доступу до їжі та води. Як відзначав СДК ООН, більшість гігієнічних товарів, таких як туалетний папір, мило та жіночі предмети гігієни, не надавались, і ув'язнені залежали від того, що присилала родина або жертвували гуманітарні організації. В деяких закладах камери мали обмежений доступ до денного світла, неналежні опалення та вентиляцію.

ООН та інші міжнародні спостерігачі фіксували систематичні проблеми з наданням медичної допомоги. КЗТ зазначав відсутність медичної таємниці, погану реєстрацію тілесних ушкоджень і недостатній доступ до спеціалістів, включаючи гінекологічну та психіатричну допомогу. Спостерігалася нестача всіх видів медикаментів і надмірна залежність в'язнів від їхніх родичів у справі забезпечення більшістю ліків. Умови в тюремних медичних закладах були поганими, негігієнічними. Бюрократичні та фінансові перепони перешкоджали оперативному переведенню ув'язнених до міських лікарень, що призводило до тривалих страждань, відстрочувало діагностування та лікування.

Стан тюремних закладів та місць неофіційного утримання на контрольованих Росією територіях продовжував погіршуватись. За інформацією коаліції

УКРАЇНА

“Справедливість заради миру”, в Донецькій і Луганській областях існувала широка мережа неофіційних місць тримання під вартою, розміщених у підвалах, каналізаційних колодязях, гаражах та на промислових підприємствах. Надходили повідомлення про крайню нестачу їжі, води, тепла, санітарних умов і належної медичної допомоги. ММПЛУ отримала відмову в доступі до ув'язнених у створених Росією маріонеткових утвореннях – так званих «Донецькій народній республіці (ДНР)» та «Луганській народній республіці (ЛНР)». Відсутність доступу до ув'язнених викликала занепокоєння умовами утримання та ставленням.

“Східна правозахисна група” продовжувала повідомляти про систематичні випадки жорстокого поводження щодо ув'язнених у ЛНР, такі як катування, позбавлення їжі, відмова в медичній допомозі та одиночне ув'язнення, а також про надмірне використання в'язнів як рабської робочої сили для виробництва товарів, які після продажу приносили особисту вигоду лідерам очолюваних Росією сил. Спираючись на співбесіди з в'язнями, переведеними на контрольовану урядом територію, ММПЛУ повідомляла, що примусова праця застосовувалась у Суходільській колонії в Луганській області. Тих, хто відмовлявся працювати, карали побиттям або одиночним ув'язненням.

З 2015 року понад 500 ув'язнених було переведено з територій, підконтрольних очолюваним Росією силам, на контрольовані урядом території.

Адміністрація: Незважаючи на те, що в'язні та арештовані особи можуть подавати Уповноваженому з прав людини скарги на умови в місцях несвободи, правозахисні організації зауважували, що тюремні службовці продовжували піддавати цензурі скарги або перешкоджати їх поданню, карали та проявляли жорстокість до в'язнів, які їх подавали. Правозахисні групи повідомляли про те, що правові норми не завжди гарантують конфіденційність скарг. За інформацією представників Національного превентивного механізму – організації, яка здійснювала моніторингові візити в місця позбавлення волі, – органи влади не завжди належним чином розслідували скарги.

Хоча загалом службовці дозволяли в'язням, за винятком тих, хто перебували в карцерах, приймати відвідувачів, правозахисні групи, що займаються правами ув'язнених, відзначали, що деяким сім'ям доводилося давати хабарі, щоб отримати дозвіл на відвідування у в'язниці, на яке вони мають право за законом.

Незалежний моніторинг: Влада загалом дозволяла міжнародним та місцевим правозахисним групам, включаючи КЗТ, Секретаріат Уповноваженого з прав людини і ММПЛУ, здійснювати незалежний моніторинг в'язниць і слідчих ізоляторів.

г. Свавільний арешт або затримання

УКРАЇНА

Конституція і законодавство забороняють свавільний арешт і затримання і гарантують право будь-якої особи оскаржити в суді правомірність його чи її арешту або затримання, але влада не завжди дотримувалася цих вимог.

ММПЛУ та інші моніторингові групи повідомляли про численні випадки свавільного затримання у зв'язку з конфліктом між урядом та очолюваними Росією силами на Донбасі (дивитись розділ 1.є.).

Процедури арешту і поводження з затриманими

За законом, влада має право затримати підозрюваного на три доби без ордеру на арешт, після чого суддею повинен бути виданий ордер на продовження утримання. У деяких випадках влада утримувала людей без ордеру довше, ніж три дні.

Сторона обвинувачення повинна доправляти затриманих до суду протягом 72 годин, а досудове затримання повинно тривати не більше шести місяців у випадку незначних злочинів і не більше 12 місяців для серйозних злочинів. Після затримання громадяни мають право на консультацію з адвокатом. Згідно з законом, обвинувачі можуть утримувати підозрюваних у терористичній діяльності до 30 діб без пред'явлення звинувачення чи судового ордеру. За законом, громадяни мають право бути поінформованими про звинувачення, висунуті проти них. Влада повинна відразу поінформувати затриманих про їхні права і негайно повідомити членів родини про арешт. Часто поліція не дотримувалась цих процедур. Іноді поліція не вела записів або не реєструвала затриманих підозрюваних, а суди часто подовжували термін утримання, щоб дати поліції більше часу для отримання зізнань.

У звіті про відвідання країни в 2017 році КЗК висловив стурбованість через поширену практику незареєстрованого утримання під вартою, зокрема незареєстровану присутність у поліцейських відділках осіб, «запрошених» на «неформальну розмову» з поліцією, і зауважив, що стикнувся з кількома заявами про фізичну брутальність, що мала місце під час періоду незареєстрованого утримання. Влада іноді утримувала підозрюваних без права на зв'язок з зовнішнім світом, в деяких випадках протягом кількох тижнів.

За інформацією Асоціації українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів, затриманим не завжди дозволяли негайно зв'язатися з адвокатом на їхній вибір. За законом, влада повинна надати адвокатів підсудним, які не мають коштів на покриття витрат, пов'язаних із захистом їхніх інтересів у суді. Проте не завжди ця вимога виконувалась через брак адвокатів або через те, що адвокати, посилаючись на низьку компенсацію від держави, відмовлялись захищати малозабезпечених клієнтів.

Законом передбачена можливість звільнення під заставу, але численні підсудні не змогли сплатити призначену суму. Іноді суди накладали обмеження в

УКРАЇНА

пересуванні як альтернативу досудового утримання під вартою.

Свавільний арешт: ММПЛУ та інші спостерігачі за дотриманням прав людини повідомляли про стійку тенденцію до свавільного затримання органами влади.

В одному випадку ММПЛУ повідомила про свавільне утримання СБУ чоловіка протягом періоду з 7 по 12 серпня без офіційного його арешту. 7 серпня національна поліція затримала цього чоловіка на блокпосту Петропавлівка в Донецькій області. Його забрали до поліцейських відділків у Петропавлівці та Сєверодонецьку, зареєстрували як відвідувача, допитували його без адвоката, примусили пройти тест на поліграфі й зняли на відео його вимушене зізнання в участі у збройних угрупованнях. 8 серпня двоє співробітників СБУ відвезли його в невідоме місце і допитували – знов без адвоката. Наступного ранку вони привезли його в Сєверодонецьк, допитували й утримували в квартирі. 9 серпня чоловіка привезли в прокуратуру, де він зустрівся з адвокатом, призначеним у рамках безкоштовної юридичної допомоги. Того ж дня суддя Сєверодонецького міського суду призначив судові слухання на 12 серпня, не видавши ордеру на затримання. Після слухання, коли адвокат вже пішов, співробітники СБУ продовжували утримувати чоловіка свавільно, тримаючи його в найменшій квартирі в Сєверодонецьку протягом двох діб. 12 серпня Лисичанський міський суд виніс рішення про затримання чоловіка на 60 діб.

Станом на середину серпня ММПЛУ задокументувала 11 випадків свавільного затримання в контексті призову до збройних сил. Наприклад, 28 травня восьмеро службовців місцевого військкомату, який не вповноважений здійснювати арешти, затримали чоловіка, посадили в автомобіль і відвезли до районного призовного пункту, де утримували цілу ніч. Наступного ранку вони привезли його до частини попереднього призначення і погрожували 20-річним позбавленням волі, якщо він спробує відмовитись від військової служби, попри те, що він мав звільнення. 30 травня чоловіка відпустили після того, як він виклав свою історію в соціальних мережах.

Як повідомлялося, свавільні арешти були поширені в «ДНР» і «ЛНР». ММПЛУ висловила особливе занепокоєння концепцією «превентивного арешту», яку в 2018 році запровадили очолювані Росією сили в «ДНР» і «ЛНР». Під превентивним арештом людину можуть утримувати до 30 діб з можливим подовженням затримання до 60 діб на підставі звинувачення цієї особи в причетності до злочинів проти безпеки «ДНР» або «ЛНР». Під час превентивних арештів затриманих позбавляли права на зв'язок з зовнішнім світом і відмовляли в доступі до адвокатів та родини.

Досудове утримання під вартою: ММПЛУ продовжувала повідомляти про постійне застосування силами безпеки України тривалого досудового утримання осіб, звинувачуваних у кримінальних злочинах, пов'язаних з конфліктом, як засобу тиску для примушення їх визнати себе винними. У

УКРАЇНА

березні ММПЛУ задокументувала 34 випадки, коли звинувачені провели в досудовому утриманні понад чотири роки. У вересні Конституційний суд визнав неконституційною статтю кримінального кодексу, згідно з якою досудове тримання під вартою в кримінальних справах, пов'язаних із конфліктом, вважається обов'язковим. ММПЛУ розцінила це рішення як позитивний крок і зауважила, що після ухвалення цього рішення в деяких пов'язаних із конфліктом кримінальних справах суди замінювали досудове утримання під вартою на домашній арешт або дозволяли відпускати обвинувачених під заставу.

д. Відмова в забезпеченні справедливого публічного судового процесу

Попри те, що Конституція гарантує незалежність судової системи, суди були неефективними і незахищеними від політичного тиску та корупції. Рівень довіри до судової системи залишався низьким.

Незважаючи на зусилля, спрямовані на реформування судової системи та Офісу Генерального прокурора, корупція серед суддів та прокурорів залишалась дуже поширеною. Групи громадянського суспільства продовжували скаржитись на слабкий розподіл повноважень між виконавчою та судовою гілками влади. Деякі судді заявляли про тиск, який чинили на них високопоставлені політики, вимагаючи винесення рішень на свою користь, незважаючи на обставини справ. Повідомляли, що деякі судді та прокурори брали хабарі за винесення судових рішень. На право на справедливий суд впливали й інші чинники, такі як довготривалі судові розгляди, особливо в адміністративних судах; недостатнє фінансування і кадрове забезпечення, відсутність у судів можливості забезпечити виконання своїх постанов.

Під час відвідання країни 4-8 березня представники Міжнародної комісії юристів (МКЮ) наголошували, що напади на адвокатів часто пов'язані з захистом ними клієнтів у політично чутливих кримінальних справах. МКЮ зробила висновок, що такі напади підривають здатність адвокатів належним чином виконувати свої обов'язки й захищати права своїх клієнтів. В одному з таких випадків 22 серпня невідома особа розстріляла адвоката Олександра Іванова поблизу слідчого ізолятора в Кропивницькому. Іванов помер від отриманих ран на місці злочину. Поліція розпочала розслідування вбивства. Національна асоціація адвокатів заявила, що, на її думку, це вбивство було пов'язане з професійною діяльністю Іванова.

У березня ММПЛУ висловила занепокоєння залякуванням суддів, підсудних і адвокатів з боку екстремістських радикальних груп. ММПЛУ зауважила три задокументовані випадки, в яких члени таких груп зривали судові слухання, ображаючи словесно суддів і підсудних. В одному випадку вони побили за межами залу суду підсудного у пов'язаній з конфліктом справі, але поліція не зупинила побиття.

УКРАЇНА

Процедури судового розгляду

У більшості справ рішення приймаються суддею одноосібно, хоча у слуханнях щодо звинувачень, які передбачають максимальне покарання у вигляді довічного ув'язнення, беруть участь двоє суддів і троє народних засідателів, які мають певну юридичну підготовку. Законом передбачена можливість перехресного допиту свідків обвинувачами й адвокатами захисту, а також погоджене визнання вини.

Закон виходить з припущення, що підсудні не винні і не можуть бути законно примушені до надання свідчень чи зізнань, хоча високий відсоток обвинувальних вироків ставить під сумнів правову презумпцію невинуватості. Підсудні мають право бути негайно й детально поінформованими, з поясненнями за необхідності, щодо висунутих проти них звинувачень; право на публічний розгляд справи без надмірних затримок; на присутність у суді під час розгляду своєї справи і на конфіденційне спілкування з адвокатом на власний вибір (або з адвокатом, наданим за державний кошт); на достатній час та умови для підготовки захисту. Закон також дозволяє підсудним мати очну ставку зі свідками, що виступають проти них, представляти свідків захисту та докази, і право на апеляцію.

Судовий розгляд є відкритим для громадськості, але деякі судді забороняли представникам засобів масової інформації спостерігати за розглядом справ. Хоча судовий розгляд повинен починатися не пізніше ніж через три тижні після висунення звинувачень, однак цю норму рідко виконували. Правозахисні групи повідомляли, що час від часу офіційні особи стежили за зустрічами між адвокатами та їхніми клієнтами.

ММПЛУ документувала порушення права на справедливий судовий розгляд у кримінальних справах, пов'язаних з очолюваним Росією конфліктом на Донбасі, особливо права на судовий розгляд без надмірних затримок і права на допомогу адвоката. Також влада не забезпечувала ефективного розслідування й покарання осіб, винних у втручанні в розслідування та маніпулювання судовими процедурами. ММПЛУ повідомляла про постійні скарги на те, що під час досудового розслідування у пов'язаних з конфліктом кримінальних справах у будинки підозрюваних підкидали боєприпаси або інші викривальні докази для посилення слабкої доказової бази.

У 2014 році очолювані Росією сили припинили діяльність української судової системи на підконтрольних їм територіях. «ДНР» і «ЛНР» не мали незалежної судової системи, і право на справедливий судовий розгляд систематично обмежувалось. ММПЛУ повідомляла, що в багатьох випадках громадяни були позбавлені будь-якого судового контролю за своїм затриманням і перебували під вартою необмежений час без жодних звинувачень або суду. У випадках підозри в шпигунстві або коли осіб підозрювали у зв'язках з українською

УКРАЇНА

владою, судовий розгляд проводився за закритими дверима військовими трибуналами. Оскаржити вироки таких трибуналів було практично неможливо.

Подальші «розслідування» та «суди», як виглядало, служили виключно для створення видимості законності «судового переслідування» осіб, яких вважали пов'язаними з українськими збройними силами або службами безпеки.

ММПЛУ повідомляла, що влада де-факто загалом перешкоджала доступу приватних адвокатів до клієнтів і що призначені судом адвокати загалом не намагалися забезпечити ефективний захист і долучались до намагань примусити відповідачів визнати вину.

Політичні в'язні та затримані

Відомо про одну особу, яку деякі правозахисні групи вважали затриманою з політичних мотивів.

Станом на середину вересня тривав суд над житомирським журналістом Василем Муравицьким. У 2017 році проти Муравицького було висунуто звинувачення в державній зраді, посяганні на територіальну цілісність, розпалюванні ненависті та підтримці терористичних організацій на підставі висловлювань, які вважались проросійськими. Йому могло загрожувати позбавлення волі терміном до 15 років. Деякі місцеві та міжнародні спілки журналістів закликали звільнити Муравицького, стверджуючи, що ці звинувачення політично вмотивовані.

За даними СБУ, станом на середину вересня очолювані Росією сили утримували в заручниках на Донбасі орієнтовно 227 осіб (дивитись розділ 1.є.). Внаслідок обміну в'язнями 29 грудня цей показник змінився, але станом на кінець року СБУ не оприлюднила оновлену оцінку.

Цивільне судочинство та засоби правового захисту

Конституція і законодавство передбачають право громадян шукати в суді відшкодування за будь-які рішення, дії чи бездіяльність з боку національних та місцевих посадових осіб, що порушують права людей. Громадяни також можуть подати колективне оскарження законодавчого акту, якщо вважають, що він може порушувати основні права і свободи. Громадяни можуть звертатися до Уповноваженого з прав людини в будь-який час і до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) – після вичерпання всіх засобів правового захисту в країні.

Реституція власності

Країна підписала Терезінську декларацію 2009 року, але не прийняла жодних законів щодо реституції приватної чи комунальної власності, хоча стосовно останньої часткове рішення пропонувалося в розпорядженнях та постановках. Протягом останніх років більшість успішних випадків реституції відбулися завдяки негласному позалаштунковому лобюванню в інтересах єврейських

УКРАЇНА

груп.

е. Свавільне втручання у приватне і сімейне життя, порушення недоторканності житла чи таємниці листування

Конституція забороняє такі дії, але надходили повідомлення про те, що влада загалом не зважала на ці заборони.

За законом, СБУ не має права вести спостереження чи проводити обшуки без виданого судом ордеру. Однак на практиці СБУ та правоохоронні органи іноді проводили обшуки без належного ордеру. В екстреній ситуації влада може ініціювати проведення обшуку без попереднього судового дозволу, але повинна звернутись до суду за дозволом одразу після початку розслідування. Громадяни мають право на вивчення будь-якого досьє щодо них, яким володіє СБУ; вони мають право на відшкодування збитків, заподіяних у результаті розслідування. Через відсутність виконавчого законодавства влада загалом не поважала ці права, і багато хто з громадян не знав про свої права і не розумів, що влада втрутилася в їхнє приватне життя.

Надійшла низка повідомлень про те, що влада мала доступ до приватних повідомлень і відстежувала приватне переміщення громадян без належного судового дозволу. Наприклад, 20 вересня голова ДБР заявив, що виявив у своєму кабінеті пристрій для підслухування. ДБР вело розслідування цього випадку.

Надходили повідомлення про те, що влада неналежними шляхами намагалася отримати доступ до відомостей про журналістські джерела інформації та розслідування (дивитись розділ 2.а.).

є. Застосування надмірної сили у внутрішніх конфліктах

Російська влада керувала рівнем насильства у східній частині України, посилюючи конфлікт, коли це відповідало її політичним інтересам. Росія продовжувала озброювати, навчати, очолювати та воювати разом з місцевими бойовиками у двох контрольованих нею маріонеткових утвореннях – так званих Донецькій народній республіці («ДНР») і так званій Луганській народній республіці («ЛНР»). Очолювані Росією сили протягом усього конфлікту методично перешкоджали та погрожували міжнародним спостерігачам, які не мали доступу, необхідного для систематичного реєстрування порушень припинення вогню або проявів жорстокості з боку очолюваних Росією сил.

Міжнародні організації та НУО, включаючи «Amnesty International», «Human Rights Watch» і ММПЛУ, періодично публікували звіти, в яких задокументовано порушення, скоєні на Донбасі. Станом на вересень Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) відрядила 1305 осіб на підтримку спеціальної моніторингової місії, яка щоденно подавала звіти про

Звіти про підходи до прав людини в різних країнах за 2019 рік

Лержавний департамент США • Бюро з питань демократії, прав людини і трудових відносин

УКРАЇНА

ситуацію та умови в більшості великих міст.

За повідомленнями ММПЛУ, від початку російської агресії проти України понад три мільйони мешканців покинули території Донецької та Луганської областей, контрольовані очолюваними Росією силами. Станом на середину вересня Міністерство соціальної політики зареєструвало 1,4 мільйона внутрішньо переміщених осіб (ВПО).

ММПЛУ зазначала, що бойові дії продовжувались, впливаючи на життя 3,9 мільйонів цивільних осіб, що проживають у зоні конфлікту. Регулярні перестрілки через лінію розмежування піддають мешканців постійному ризику смерті або поранення, продовжується пошкодження їхнього майна та об'єктів критичної цивільної інфраструктури.

Убивства: Станом на середину червня ММПЛУ повідомила, що від початку конфлікту в ході бойових дій в Україні загинули принаймні 13 000 осіб, включаючи цивільних, військовослужбовців урядових збройних сил і членів збройних угруповань. За даними ММПЛУ, з цієї кількості 3 331 випадок смерті припадає на цивільних осіб. Цей показник включає в себе 298 пасажирів та екіпаж лайнера МН17 Малайзійських авіаліній, збитого в 2014 році над територією Донбасу. В середині серпня ММПЛУ повідомила про 18 загиблих цивільних за період з 1 січня.

ММПЛУ відзначила, що продовження застосування обома сторонами конфлікту артилерії та зброї вибухового типу залишалося першочерговою проблемою з точки зору захисту цивільного населення; що значна кількість цивільного населення продовжувала мешкати в селах і містах у безпосередній близькості до лінії зіткнення і що як урядові збройні сили, так і очолювані Росією сили були присутні в місцевостях, де мешкають цивільні. За даними ММПЛУ, 20 липня загинули одна жінка і троє чоловіків, три жінки і дві дівчини отримали поранення під час артилерійського обстрілу урядовими військами Первомайська (Луганська область), контрольованого збройним угрупованням. За даними ММПЛУ, 19 липня один чоловік у Красногорівці на контрольованій урядом території Донецької області загинув під час артилерійського обстрілу очолюваними Росією силами «ДНР». Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) повідомило про присутність особового складу й військових об'єктів на території або поблизу населених пунктів по обидва боки лінії зіткнення.

ММПЛУ також регулярно висловлювала стурбованість небезпекою для цивільного населення від наземних мін, мін-пасток та боєприпасів, що не вибухнули. За даними Міністерства оборони, 2 700 квадратних миль контрольованих урядом територій та 3500 квадратних миль територій, контрольованих очолюваними Росією силами, в Донецькій та Луганській областях потребують гуманітарного розмінування. За даними уряду України,

УКРАЇНА

станом на середину червня від початку конфлікту через міни та вибухові боєприпаси загинуло 977 цивільних осіб і 1530 було поранено.

За повідомленням ММПЛУ, в період з 15 лютого по 15 серпня 18 цивільних загинули в інцидентах з мінами та при поводженні з вибухонебезпечними залишками війни. З цих смертельних випадків дев'ять сталися на території, що контролюється урядом, дев'ять – на території, контрольованій збройними угрупованнями. 25 липня загинула жінка, наступивши на міну поблизу села Зайцевого на території, підконтрольній уряду. 22 лютого двоє цивільних загинули і троє були поранені під час наїзду автобуса на міну поблизу контрольно-пропускного пункту Оленівка на території, контрольованій очолюваними Росією силами.

За даними правозахисних груп, на контрольованих урядом кладовищах і в моргах залишались невпізнаними понад 1000 тіл військовослужбовців і цивільних осіб, переважно з 2014 року.

Викрадення: Станом на вересень Міжнародним комітетом Червоного Хреста та Українським Червоним Хрестом було зареєстровано 700 зниклих безвісти, з яких приблизно половина – цивільні. За даними Харківської правозахисної групи, 1165 осіб зникли безвісти у зв'язку з конфліктом на сході України з квітня 2014 по червень 2019 року.

Находили повідомлення про викрадення людей по обидва боки від лінії зіткнення. У своєму звіті про візит у червні 2018 року Робоча група ООН з насильницьких чи недобровільних зникнень (WGEID) зазначала: «Існує майже повна безкарність за акти насильницького зникнення по обидва боки лінії зіткнення, головним чином, через брак інтересу та політичної волі. У Києві, як і на контрольованій Росією території Донбасу, WGEID не відчула великої зацікавленості у розслідуванні справ, за винятком випадків, коли встановлено, що злочинець є причетним до супротивної сторони. Притягнення до судової відповідальності когось зі свого боку, здається, сприймається як «непатріотичність».

У середині березня ММПЛУ повідомила, що станом на 15 лютого родина чоловіка, начебто затриманого СБУ в листопаді 2018 року, не мала жодних відомостей про його місцезнаходження. За даними ММПЛУ, двоє чоловіків (імовірно співробітників СБУ) в камуфляжі й масках затримали в Києві громадянина Росії та вивезли в невідомому напрямку. Після того, як дружина чоловіка заявила про його зникнення, поліція розпочала кримінальне розслідування, але через п'ять днів закрила його. У грудні 2018 року прокуратура наказала поліції повторно відкрити розслідування. Також у грудні 2018 року персональна інформація цього чоловіка з'явилась на вебсайті «Миротворець», який, як повідомлялось, має зв'язки зі службами безпеки країни і публікує персональну інформацію начебто ворогів держави, за якою їх

УКРАЇНА

можна ідентифікувати.

За словами голови СБУ, очолювані Росією сили станом на вересень утримували на Донбасі в заручниках 227 українців. Цей показник змінився внаслідок обміну ув'язненими 29 грудня, але станом на кінець року СБУ не надала оновлених даних. Правозахисні групи повідомляли, що очолювані Росією сили регулярно викрадали людей з політичними цілями, з метою кривавої помсти або для отримання викупу.

Найчастіше очолювані Росією сили затримували цивільних на контрольних пунктах в'їзду-виїзду вздовж лінії розмежування. Станом на середину травня ММПЛУ зафіксувала п'ять випадків затримання людей при спробі перетнути лінію розмежування. У таких випадках родичі не могли отримати інформацію про місцезнаходження затриманих, особливо на початковому етапі утримання. Було кілька випадків, коли людей утримували без права зв'язку з зовнішнім світом протягом понад місяць.

ММПЛУ неодноразово висловлювала занепокоєння через застосування процедури «превентивного арешту», яка використовується в «ЛНР» і «ДНР» з 2018 року; ММПЛУ розцінила її як рівносильну позбавленню права зв'язку з зовнішнім світом і таку, що «може становити собою насильницьке зникнення» (дивитись розділ 1.г.).

Наприклад, повідомлялося, що 23 лютого представники «міністерства державної безпеки» «ЛНР» затримали чоловіка, який їхав у гості до своїх друзів у Станиці Луганській. Після того як свідок повідомив матері жертви про цей інцидент, вона звернулася до «міністерства державної безпеки» з запитом про місцезнаходження сина; міністерство заявило, що не має відомостей про нього. 19 березня мати дізналася про те, що її син був затриманий «міністерством державної безпеки» за «процедурою превентивного арешту», яка дозволяє утримання без права зв'язку з зовнішнім світом на період до 60 днів. 26 квітня жертву звільнили через 62 дні.

Фізичне насильство, покарання і катування: За повідомленнями, і урядові, і очолювані Росією сили застосовували насильство і катування до цивільних осіб і військових у місцях тримання під вартою, але правозахисні організації постійно звинувачували очолювані Росією сили в широкомасштабних проявах жорстокості. Спостерігачі зауважували, що ситуацію це більше погіршувала атмосфера безкарності та відсутності верховенства права. Повідомлялося про побиття, фізичні й психологічні тортури, імітація страти, сексуальне насильство, позбавлення їжі та води, відмова в медичній допомозі та примусова праця.

На контрольованій урядом території ММПЛУ продовжувала отримувати повідомлення про те, що СБУ утримувала й піддавала жорстокому

УКРАЇНА

поводженню осіб як в офіційних, так і в неофіційних місцях позбавлення волі для отримання інформації та щоб примусити підозрюваних до зізнання чи співпраці. Кількість зафіксованих випадків була значно нижчою, ніж у попередні роки. ММПЛУ мала підозру, що дані про такі випадки занижені, оскільки жертви часто залишалися в ув'язненні або боялись повідомляти про жорстоке поводження через страх помсти або недовіру до судової системи.

Наприклад, за даними ММПЛУ, 12 лютого ДБР розпочала слідство за повідомленнями про катування, що надійшли від громадянина вірменської національності щодо жорстокості з боку працівників СБУ в грудні 2018 року. За повідомленням, 15 березня двоє чоловіків, які назвалися співробітниками СБУ, примусово посадили чоловіка в автомобіль, начебто для підписання документів, і забрали в нього паспорт, гаманець і телефон. Вони відвезли його до кордону з Молдовою, примусили заявити на відеокамеру, що він покидає країну добровільно, примусили його перейти через кордон і пригрозили зашкодити його рідним, якщо він повернеться. В середині грудня 2018 року озброєні співробітники СБУ, як повідомлялось, увійшли в будинок цього чоловіка у Світлодарську, провели обшук без ордеру, вилучили електроніку й документи, пригрозили йому та його родині депортацією, надали йому на голову пакет і відвезли до якогось підвального приміщення. Там ці службовці, як повідомлялось, допитували його, били протягом кількох 20-30-хвилинних періодів і під дулом пістолета примушували зізнатись на камеру у шпигунстві. Потім його привезли до якоїсь квартири в Києві, де його знов жорстоко били протягом двох діб. Після цього офіцери відвезли його в лікарню для лікування травм, зареєструвавши його під фальшивим ім'ям. Замість рекомендованої лікарями госпіталізації співробітники СБУ перевезли його до іншої квартири, де утримували майже два тижні. Був період, коли він не отримував їжі протягом двох діб. Наприкінці грудня його врешті звільнили, наказавши мовчати про свої випробування.

Як зазначала ММПЛУ, відсутність ефективного розслідування раніше задокументованих випадків катування та фізичного насильства залишалась одним з приводів для стурбованості.

Надходили повідомлення про те, що очолювані Росією сили на підконтрольних їм територіях систематично й багаторазово чинили насильство, включаючи тортури. За даними міжнародних організацій та НУО, таке насильство включало в себе побиття, примусову працю, психологічні та фізичні тортури, прилюдне приниження і сексуальне насильство. ММПЛУ повідомила, що 3 березня чоловік посперечався з представниками «міністерства державної безпеки» «ЛНР» під час перетину автомобілем лінії розмежування в Оленівці. Інцидент розгорівся, коли кільком автомобілям дозволили проїхати без черги. Чоловік проти цього заперечив, і його забрали до кабіни, де ображали словесно. Коли він опирався, озброєні чоловіки, як повідомляли, його побили

УКРАЇНА

до втрати свідомості. Коли він прийшов до тями, то зрозумів, що лежить на підлозі, скутий наручниками. Бойовики вивели його назовні, прикували наручниками до огорожі й пригрозили, що вб'ють. Після того, як він підписав документи, які йому не дозволили прочитати, чоловіка відпустили.

Станом на кінець серпня Офіс Генерального прокурора встановив 3500 осіб (1700 цивільних і 1800 військовослужбовців), яких було нелегально позбавлено волі й піддано тортурам в «ДНР» і «ЛНР» від початку агресії Росії проти України.

Міжнародним організаціям, включаючи ММПЛУ, було відмовлено в доступі до місць позбавлення волі на території, контрольованій очолюваними Росією силами, а отже вони не могли повною мірою оцінити умови в цих закладах.

У спеціальній доповіді ММПЛУ 2017 року про статеve та гендерно-обумовлене насильство, пов'язане з конфліктом (найновіша з доступних), було зазначено, що обидві сторони вдавались до такого насильства і що більшість випадків сталась у контексті утримання під вартою. У цих випадках статеvому насильству піддавались і жінки, і чоловіки. Удари й ураження електричним струмом області геніталій, згвалтування, погрози згвалтуванням, примусове оголення і погрози згвалтування членів родин застосовувались як метод катування й жорстокого поводження з метою покарання, приниження або отримання зізнань. ММПЛУ відзначала, що жінки були вразливими до статеvого насильства на контрольно-пропускних пунктах вздовж лінії розмежування.

Згідно з доповіддю ММПЛУ 2017 року, на території, контрольованій очолюваними Росією силами, статеve насильство також застосовувалось для примушення позбавлених волі осіб відмовитись від майна або вчинити інші дії, яких вимагали злочинці, як відкрито висловлену умову їхньої безпеки та звільнення. Хоч більшість таких інцидентів мали місце в 2014-2015 роках, ММПЛУ продовжувала отримувати свідчення того, що така практика і надалі існує по обидва боки лінії розмежування та в Криму.

Находили повідомлення про те, що на території, контрольованій очолюваними Росією силами, умови в слідчих ізоляторах було жорсткими й загрозливими для життя (дивитись розділ 1.в.).

Коаліція “Справедливість заради миру на Донбасі” зазначала, що на територіях, підконтрольних очолюваним Росією силам, статеve насильство було більш поширеним у «неофіційних» місцях утримання під вартою, в яких іноді жінок і чоловіків не розділяли. У звіті зазначалося, що принаймні кожен четвертий ув'язнений цих незаконних тюрем (як жінок, так і чоловіків) є жертвою або свідком статеvого насильства. Серед задокументованих форм знущання – згвалтування, погрози згвалтування, погрози кастрації, навмисне

УКРАЇНА

пошкодження геніталій, погрози сексуального насильства проти членів родини, сексуальне домагання, примусове оголення, примус до спостереження за сексуальним насильством щодо інших, примусова проституція та приниження.

Обидві сторони використовували наземні міни без встановлення огорож, знаків чи інших засобів для запобігання жертвам серед цивільного населення (дивитись розділ Убивства вище). Особливо гострим був ризик для осіб, що мешкали у містах і поселеннях поблизу лінії зіткнення, а також для приблизно 35000 осіб, які щоденно перетинали лінію зіткнення.

Інші злочини, пов'язані з конфліктом: 19 червня на телевізійній прес-конференції головний державний прокурор Нідерландів оприлюднив результати діяльності Спільної слідчої групи, що розслідує збиття літака рейсу МН17 Малайзійських авіаліній на Донбасі. Офіс Генерального прокурора виніс обвинувальний акт трьом колишнім офіцерам російської розвідки та одному громадянину України. У 2018 році слідство дійшло висновку, що ракетна система класу земля-повітря, за допомогою якої було збито повітряний лайнер над Україною, що призвело до загибелі всіх 298 осіб на борту, походить з російських збройних сил.

Очолювані Росією сили в Донецькій області заборонили гуманітарну допомогу від української влади й обмежили допомогу міжнародних гуманітарних організацій. Внаслідок цього ціни на основні харчові продукти вийшли за межі можливостей багатьох осіб, що залишались на контрольованій Росією території. Правозахисні групи також повідомляли про жорстку нестачу ліків, товарів медичного призначення, вугілля на контрольованій Росією території. Очолювані Росією сили продовжували отримувати конвої з російською «гуманітарною допомогою», які, на офіційну думку української влади, містили зброю та матеріальне забезпечення для очолюваних Росією сил.

ММПЛУ повідомляла про присутність військовослужбовців та військових об'єктів в межах або поблизу населених пунктів по обидва боки лінії розмежування.

Розділ 2. Дотримання громадянських свобод, у тому числі таких:

а. Свобода слова, у тому числі для преси

Конституція і законодавство гарантують свободу слова, в тому числі для представників преси. Однак влада не завжди поважала ці права. Уряд забороняв або блокував інформацію, засоби масової інформації або окремих журналістів, яких вважав загрозою для національної безпеки або які висловлювали позиції, що, на думку влади, підривали суверенітет і територіальну цілісність держави. На свободу ЗМІ продовжували впливати й прояви іншої проблемної практики, включаючи самоцензуру, плату за так звану джінсу (публікація необґрунтованих матеріалів за гроші), а також тенденційне

УКРАЇНА

висвітлення новин у засобах масової інформації, чиї власники мали тісні зв'язки з владою або опозиційними політичними партіями.

На Донбасі очолювані Росією сили придушували свободу слова і преси шляхом переслідування, залякування, викрадень та нападів на журналістів та засоби масової інформації. Вони також перешкоджали трансляції програм українського та незалежного телебачення і радіо на підконтрольних їм територіях.

Свобода самовираження: За деякими винятками, громадяни на підконтрольних уряду територіях загалом могли критикувати владу прилюдно і приватно, обговорювати питання громадського інтересу без страху офіційних репресій.

Закон відносить до розряду протизаконних дій використання комуністичної і нацистської символіки, а також виробництво і поширення георгіївської стрічки – символу, що асоціюється з очолюваними Росією силами на Донбасі. 16 липня Конституційний суд країни підтримав заборону демонстрації комуністичних і нацистських символів. Під час святкування 9 травня Дня перемоги у Другій світовій війні поліція складала 27 протоколів за адміністративні правопорушення в Одеській, Миколаївській, Луганській, Запорізькій та Донецькій областях і затримала кількох осіб у Києві, Кривому Розі, Львові та Одесі за демонстрацію заборонених радянських символів.

10 жовтня суд Кривого Рогу визнав винним місцевого мешканця за носіння в громадському місці футболки з державним символом СРСР. Як повідомляли, чоловік був одягнений у цю футболку, перебуваючи в місцевому торговому центрі 14 червня. Він отримав умовний термін на один рік і ще один рік пробації.

Законом заборонені висловлювання, що загрожують територіальній цілісності держави, пропагують війну, провокують расові або релігійні конфлікти або підтримують російську агресію проти країни, і влада піддавала судовому переслідуванню громадян згідно цих законів (дивитись розділи Цензура і Національна безпека).

Преса і засоби масової інформації, включаючи електронні: «Freedom House» охарактеризувала пресу в країні як «частково вільну». Незалежні засоби масової інформації та інтернет-сайти новин активно працювали і висловлювали широкий діапазон думок. Приватні ЗМІ, з яких найуспішніші належали заможним і впливовим олігархам, часто пропонували читачам і глядачам «тенденційний плюралізм», представляючи точку зору своїх власників, позитивне висвітлення їхніх союзників і критику політичних або ділових суперників. 10 найпопулярніших телевізійних станцій належали бізнесменам, чия основна діяльність не пов'язана з масовою інформацією. Незалежним засобам масової інформації було важко конкурувати з великими

УКРАЇНА

інформаційними агентствами, субсидованими олігархами.

Находили повідомлення про триваючий тиск держави на «Національну суспільну телерадіокомпанію України», створену завдяки прийнятому в 2014 році закону, що створював незалежну, фінансовану з державного бюджету альтернативу контролюваному олігархами телеканалом. 31 січня наглядова рада НСТУ оголосила про звільнення директора каналу Зураба Аласанії. Спостерігачі припускали, що це рішення було ухвалене через демонстрацію телеканалом у передвиборчий період антикорупційних розслідувань, неприємних для тодішнього президента Петра Порошенка. Як повідомлялось у пресі, в початковому варіанті рішення наглядової ради йшлося про те, що канал не висвітлював події, сприятливі для Порошенка, але в остаточному варіанті рішення цих слів не було, а замість того йшлося про неефективне управління фінансами. Після гнівних протестів громадськості наглядова рада оголосила, що Аласанія залишиться на посаді до 6 травня. Аласанія оскаржив рішення ради в суді, і 19 червня київський суд виніс постанову про незаконність рішення наглядової ради. 1 липня Аласанію було поновлено на посаді. 30 серпня ДБР і СБУ спільно провели обшук у приміщеннях НСТУ, кількох його обласних філій і вдома у Аласанії, очевидно, у зв'язку зі звинуваченнями в неефективному фінансовому управлінні. Високопоставлений представник ОБСЄ зі свободи засобів масової інформації висловив занепокоєння цими обшуками і потенційним впливом «будь-якого тиску на незалежність громадських засобів масової інформації».

Поширеною залишалася практика «джинси» – однобічного або вигідного висвітлення новин, оплачуваного політиками або олігархами. Моніторинг Інститутом масової інформації національних друкованих та електронних ЗМІ на наявність джинси виявив, що політичну джинсу замовляє широке коло суб'єктів, включаючи політичні партії, політиків, обласні органи влади та олігархів. ІМІ зафіксував зростання кількості джинси в національних електронних ЗМІ на 22 відсотки в 13 популярних мережевих інформаційних агентствах перед парламентськими виборами.

Насильство і переслідування: Проблемою залишалося насильство проти журналістів. Правозахисні групи та журналісти критикували бездіяльність, на їхню думку, влади у розслідуванні цих злочинів, яка породжувала дедалі ширшу атмосферу безкарності.

За даними ІМІ, станом на 1 вересня надійшло 20 повідомлень про напади на журналістів, включаючи одне вбивство, протягом року, порівняно з 22 випадками за такий самий період у 2018 році. Як і в 2018 році, більшість нападів була скоєна радше приватними, ніж державними суб'єктами. Станом на 1 вересня трапилися 33 інциденти з погрозами на адресу журналістів, порівняно з 24 протягом того ж періоду в 2018 році. ІМІ та редактори великих

УКРАЇНА

незалежних новинних агентств також звернули увагу на он-лайн переслідування журналістів громадськими суб'єктами, що є відображенням зростаючої суспільної нетерпимості до викладення новин у формі, яка вважається недостатньо патріотичною, - ситуацію, яка, за їх твердженням, мала негласну підтримку з боку влади.

Надходили численні повідомлення про напади на журналістів з боку представників органів влади. Наприклад, за даними Комітету захисту журналістів, 6 березня представники влади в селі Чабани, що під Києвом, напали на журналістку «Радіо Свобода», що провадила розслідування, Катерину Каплюк та оператора Бориса Троценка, внаслідок чого Троценко отримав струс мозку, а його камера була розбита. Журналісти намагалися взяти інтерв'ю в одного з сільських посадовців, розслідуючи повідомлення про те, що місцева влада виділяє державні землі для приватного користування, коли група людей, до якої входили двоє заступників сільського голови Юрій Бондар і Володимир Чуприн, почали штовхати й бити їх. Вони подали заяву в поліцію, і поліція відкрила розслідування, але станом на листопад жодних звинувачень висунуто не було.

Надходили повідомлення про напади на журналістів, скоєні неурядовими суб'єктами. Наприклад, за даними Комітету захисту журналістів, 30 серпня в Чернігові двоє невстановлених осіб напали на блогера Ігоря Стаха. Після цього Стаху довелось лікуватись від струсу мозку й накладати шви на поріз на обличчі. Національна спілка журналістів виступила з заявами, в яких висловила свою думку про те, що напад на Стаха був помстою за його дописи про місцеву корупцію. Стах розповідав про те, що отримував погрози перед нападом. Поліція розпочала слідство, але станом на листопад нікого не арештувала.

13 липня, як повідомляла преса, невідомий вистрілив з гранатомета по київському офісу проросійського інформаційного телеканалу “112 Україна”, завдавши шкоди будівлі, але не спричинивши поранень. Поліція порушила справу, але станом на жовтень нікого не арештувала.

Лунали заяви про те, що влада переслідує журналістів у відповідь на їхню діяльність (дивитись розділ 1.д.).

Надходили повідомлення про те, що державні чиновники намагалися тиснути на журналістів через судову систему, часто для розкриття їхніх джерел при розслідуваннях. Наприклад, 4 лютого Печерський районний суд дав дозвіл Офісу Генерального прокурора на доступ до внутрішньої документації та електронної кореспонденції незалежного інформаційного агентства «*Новое время*». Прокуратура намагалася з'ясувати джерело, яке спілкувалося з представником «*Нового времени*» при підготовці матеріалу 2016 року, в якому викривалась корупція високопоставленого прокурора, аргументуючи це

УКРАЇНА

тим, що це джерело порушило правила щодо таємниці слідства.

Журналісти отримували погрози у зв'язку зі своїми матеріалами. Наприклад, як повідомляв Інститут масової інформації, 10 вересня журналіст громадського руху «Чесно» заявив, що депутат парламенту Олександр Ковальов погрожував йому у відповідь на повідомлення, опубліковане на їхньому сайті, де йшлося про незаконне голосування Ковальова замість інших депутатів парламенту. Журналісти подали скаргу в правоохоронні органи.

12 грудня поліція арештувала п'ятьох підозрюваних у вбивстві відомого білорусько-російського журналіста Павла Шеремета в 2016 році (дивитись розділ 1.а.).

Цензура або обмеження змісту: Правозахисні організації часто критикували владу за занадто широкий підхід до заборони книжок, телевізійних програм, вебсайтів та іншого змісту (дивитись розділи Національна безпека та Свобода інтернету).

Державний комітет телебачення і радіомовлення (Держкомтелерадіо) вів список заборонених книжок, які вважались спрямованими на підірвання незалежності країни, поширення пропаганди жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, заклики до терористичних атак або зазіхання на людські права і свободи. Станом на липень до цього списку входило 211 назв.

І незалежні, і державні засоби масової інформації періодично вдавалися до самоцензури, висвітлюючи події, які могли б наразити політичних союзників на критику або могли б бути сприйняті громадськістю як недостатньо патріотичні, або могли містити інформацію, яка б могла бути використана російською пропагандою.

Закони по наклеп/дискредитацію: Наклеп є цивільним правопорушенням. Хоча закон обмежує розмір грошових відшкодувань, яких позивач може добиватися в суді, місцеві медіа спостерігачі продовжували висловлювати занепокоєння високими грошовими відшкодуваннями, присуджуваними через нібито наклеп. Державні організації і громадські діячі зокрема погрозували поданням цивільних позовів до суду за нібито шкоду, заподіяну «честі й гідності» особи, з метою впливу або залякування преси та журналістів, що займаються журналістськими розслідуваннями.

Наприклад, 20 серпня голова Адміністрації президента Андрій Богдан подав судовий позов про захист честі та гідності проти програми журналістських розслідувань «Схеми», спільної програми «Радіо Вільна Європа»/«Радіо Свобода» та НСТУ. 23 серпня Богдан пояснив, що подавав у суд за репортажі «Схеми» про його неодноразові поїздки за кордон для зустрічей з олігархом Ігорем Коломойським, які він назвав неправдивими.

УКРАЇНА

Національна безпека: В контексті триваючого збройного конфлікту з застосуванням звичайної зброї на Донбасі, а також триваючих російських дезінформаційних та хакерських кампаній влада вживала заходів для заборони, регулювання та подекуди цензурування інформації, що вважалася загрозою національній безпеці, зокрема тієї, що походила з Росії та мала проросійське спрямування.

Влада продовжувала застосовувати практику заборони конкретних робіт російських акторів, кінорежисерів та співаків, а також запровадження санкцій проти проросійських журналістів. За даними Державного агентства з питань кіно, станом на середину вересня з 2014 року з міркувань національної безпеки було заборонено приблизно 800 фільмів та телепрограм. У відповідь на безперервний потік російських кібератак і дезінформації в намаганнях дестабілізувати Україну влада продовжила дію заборони на діяльність майже 600 компаній і 1228 осіб, які нібито становлять «загрозу інформаційній та кібернетичній безпеці держави». Серед них були дві широко використовувані соціальні мережі, базовані в Росії, і великі російські телевізійні канали, а також дрібніші російські канали, не контрольовані державою.

Повідомлялося про випадки, коли влада використовувала порушення заборон на зміст, пов'язаний з національною безпекою, як засіб тиску на засоби масової інформації, які вона вважала такими, що провадять проросійську редакційну політику. Так 7 лютого Національна рада з питань телебачення і радіомовлення наклала штраф на «NewsOne TV», телеканал, що належить партнерам підтримуваного Росією українського політика Віктора Медведчука, за, як стверджувалось, «риторику ненависті та пропаганду, що розпалює конфлікт і національну ворожнечу». За заявою Національної ради, в ході моніторингу програм «NewsOne TV» з кінця 2018 року до початку 2019 року було виявлено «заклики до агресивних дій, розпалювання національної, расової або релігійної ненависті та виправдання агресії проти територіальної цілісності» України. 8 липня «NewsOne» оголосив про скасування, через погрози насильством, запланованої на 12 липня спільної телепрограми в живому ефірі з російським державним телеканалом «Россия 24», забороненим у країні. Ця запланована програма, оголошена напередодні на російському державному телеканалі, мала називатись «*Треба поговорити*» і передбачала встановлення телемосту між двома студіями в Києві та Москві для начебто «аполітичної» дискусії між «простими людьми» двох країн за тиждень до парламентських виборів. Анонс програми викликав громадське обурення, протест біля офісу «NewsOne» і масштабне засудження з боку офіційних осіб. 8 липня Генеральний прокурор назвав програму «замахом на державну зраду» і повідомив, що керівництво «NewsOne» було викликане на допит, а СБУ вручила підозру «NewsOne». 8 липня Рада національної безпеки та оборони скликала засідання для обговорення програми, після якої голова ради заявив: «Державні органи,

УКРАЇНА

зокрема СБУ і Національна поліція, отримали низку відповідних доручень, зокрема щодо захисту інформаційного простору. Додаткові деталі не можуть бути надані через секретність». 10 липня генеральний прокурор оголосив про порушення кримінальної справи проти власника «NewsOne», депутата парламенту Тараса Козака за «фінансування тероризму». 9 липня Держкомтелерадіо заявив, що проведе позапланову перевірку «NewsOne», яку і провело 24 липня. 10 вересня Держкомтелерадіо подав позов у Київський районний суд щодо відкликання ліцензії на підставі «розпалюванні ворожнечі в українському суспільстві».

26 вересня Держкомтелерадіо прийняв рішення, що п'ять дочірніх медіа-компаній проросійського каналу «112 TV» порушили умови своїх ліцензій, змінивши програмні концепції без необхідного на те дозволу. В результаті цього рішення канал «112 TV» був позбавлений можливості мовлення через наземний цифровий сигнал в межах країни, але все ще залишався в супутникових і кабельних мережах. Представник ОБСЄ з питань свободи засобів масової інформації висловив стурбованість цим рішенням, натомість коаліція незалежних українських медіа-спостерігачів оприлюднила заяву на підтримку рішення Держкомтелерадіо.

19 серпня Верховний суд підтримав запроваджену в 2018 році заборону Львівською обласною радою російськомовних книжок, фільмів і пісень для протидії «гібридній війні» з боку Росії. Житомирська та Тернопільська обласні ради наслідували цей приклад 25 жовтня і 6 листопада 2018 року, відповідно. Про спроби втілити ці заборони в життя не повідомлялось.

Медіа-фахівці продовжували зазнавати тиску з боку СБУ, військових та інших офіційних осіб при висвітлюванні чутливих питань, таких як військові втрати. Наприклад, 6 листопада штаб Операції об'єднаних сил (ООС) відмовив в акредитації фотокореспондентові Максиму Левіну через його репортажі з зони розведення сил поблизу Золотого, які, на думку штабу, порушували правила роботи журналістів в зоні ООС, не вказавши, яким саме чином.

Влада продовжувала депортувати і відмовляти у в'їзді іноземним журналістам на підставах державної безпеки. Наприклад, 24 березня Державна прикордонна служба відмовила у в'їзді Маркові Іннано, московському кореспонденту італійської державної телерадіокомпанії «RAI», та його колезі оператору, пославшись на те, що він «часто вдавався до антиукраїнської риторики у своїх репортажах».

Неурядовий вплив: Повідомлялося про напади радикальних груп на журналістів. Наприклад, як повідомлялось у пресі, 30 липня приблизно дванадцять членів радикальної групи «Традиція і порядок» вибили двері державного інформаційного агентства «Укрінформ» у Києві і зірвали прес-

УКРАЇНА

конференцію кандидатів у парламент, які заявляли про шахрайство під час липневих парламентських виборів. Вони атакували і завдали травм трьом працівникам «Укрінформ», облили водою і закидали яйцями приміщення. Поліція почала розслідування цього інциденту, але станом на листопад жодних арештів не відбулось.

Україна обмеженою, як повідомляли, була можливість користуватися свободою слова на територіях, контрольованих «ДНР» і «ЛНР». За результатами моніторингу засобів масової інформації з боку ММПЛУ, критично налаштованих незалежних ЗМІ на території, підконтрольній очолюваним Росією силам, не існувало. За даними «CyberLab Україна», незалежної організації, що займається комп'ютерною криміналістикою, влада в «ЛНР» заблокувала понад 50 українських інформаційних агентств.

ММПЛУ повідомляла, що журналісти, які в'їжджали на контрольовану Росією територію «ДНР», повинні були щоденно інформувати «прес-центр» «міністра оборони» про свою діяльність; від них свавільно вимагали на контрольних пунктах показувати відеоматеріали; під час поїздок до лінії розмежування їх супроводжували члени збройних угруповань.

22 жовтня інформаційні агентства повідомляли, що «суд» «ДНР» виніс обвинувальний вирок журналістові Станіславу Асєєву за шпигунство на користь України і засудив його до 15 років позбавлення волі. Правозахисники стверджували, що звинувачення були безпідставні і були помстою за його незалежне висвітлення подій на території, підконтрольній очолюваним Росією силам. 29 грудня Асєєва було звільнено в рамках обміну в'язнями та утримуваними особами між Україною та Росією.

Свобода інтернету

Правоохоронні органи здійснювали моніторинг інтернету, іноді без належних правових підстав, і вживали значних зусиль протягом року для блокування доступу до вебсайтів «з міркувань державної безпеки».

19 березня президент Порошенко затвердив нові санкції, схвалені Радою національної безпеки та оборони, які, окрім іншого, подовжували санкції проти російської компанії «Яндекс» та її служб до 2022 року. Українські інтернет-провайдери продовжували блокувати вебсайти на вимогу влади з міркувань державної безпеки. 11 лютого СБУ оголосила, що має намір заблокувати 100 вебсайтів, які просувають російські інтереси в країні. Станом на жовтень у країні було заблоковано 240 сайтів. За даними моніторингу «CyberLab Україна», рівень виконання провайдерами інтернет-послуг наказів влади щодо блокування сайтів, різнився значною мірою. 22 липня Рада національної безпеки та оборони оголосила, що продовжить політику блокування російських соціальних мереж.

УКРАЇНА

30 вересня окружний адміністративний суд міста Києва відмовив у задоволенні позову Коаліції «За вільний інтернет» проти Міністерства інформаційної політики щодо розкриття критеріїв та методології, які влада застосовувала для формування переліків інтернет-ресурсів, що підлягали забороні з міркувань національної безпеки.

Захисники свободи слова висловлювали стурбованість тим, що суди почали блокувати доступ до вебсайтів на підставах, не пов'язаних з національною безпекою. Наприклад, 23 липня один з київських судів виніс рішення про блокування доступу до 18 вебсайтів, включаючи блогплатформу «*enigma.ua*» на вимогу Київської обласної прокуратури на розпливчатих підставах порушення прав інтелектуальної власності. Власник «*enigma.ua*» заявив, що, на його думку, блокування його сайту було відплатою за публікацію на ньому матеріалу з критикою в бік служб безпеки країни.

Находили повідомлення про розкриття інформації, що дозволяє ідентифікувати особистість осіб, з метою покарати за висловлення ними своїх думок. В період з 31 жовтня по 5 листопада Андрій Портнов, колишній депутат парламенту й заступник голови адміністрації колишнього президента Віктора Януковича, розкрив на своєму Телеграм каналі інформацію, що дозволяла встановити особистість членів редакції та співробітників антикорупційної телевізійної програми «*Схеми*», і реєстраційні дані 16 автомобілів, якими користувались працівники програми. У своєму дописі за 5 листопада Портнов закликав усіх, кому трапляться ці автомобілі, «дати жорстку відсіч» їхнім водіям; також 31 жовтня він висловив припущення, що водій, чиї персональні дані він розкрив, перебуває під спостереженням і може зазнати фізичних ушкоджень. Дії Портнова очевидно були реакцією на розслідування «*Схемами*» його стосунків з представниками нинішньої влади.

База даних «Миротворець», яка публікувала в інтернеті інформацію, що дозволяє ідентифікувати особу тих, кого вона вважала «антиукраїнськи налаштованими», і яка, як повідомляли, підтримує тісні зв'язки зі службами безпеки країни, оприлюднювала персональні дані журналістів і громадських діячів, які критично висловлювались на адресу служб безпеки країни або робили інші заяви, які, на думку сайту, були непатріотичними. 10 грудня база даних оголосила, що закриває свої сервери для загального доступу, але зауважила, що деякі офіційні особи й надалі матимуть доступ.

Находили повідомлення про кібератаки на журналістів, які висвітлювали питання корупції. Наприклад, за даними Інституту масової інформації, упродовж кількох тижнів у лютому та березні журналісти телепрограми «*Схеми*», що вела розслідування корупції, повідомляли про неодноразові спроби зламати їхню соціальну мережу і акаунти в месенджерах.

Правозахисні групи та журналісти, які критикували втручання Росії на Донбасі

УКРАЇНА

та окупацію Криму, повідомляли, що їхні вебсайти зазнавали кібератак, таких як скоординовані збої по відмові в обслуговуванні та спроби несанкціонованого отримання інформації з комп'ютерів, а також скоординовані кампанії «тролінгу» та переслідування в соціальних мережах.

У своєму щорічному звіті «Свобода в інтернеті», оприлюдненому в листопаді, «Freedom House» дійшла висновку, що свобода інтернету в країні ледь помітно покращилась після двох років погіршення. Вона зауважила зокрема, що «інформаційна арена в інтернеті частково піддається цензурі, коли влада блокує російські вебсайти та вебсайти маріонеткових утворень, а контрольовані Росією сили блокують українські вебсайти на підконтрольних їм територіях. Однак реалізація цього блокування з обох боків була недбалою, і цифрове середовище залишається жвавим, попри зусилля політичних діячів маніпулювати дебатами за допомогою дезінформації та платного змісту. Ці зусилля наростали мірою наближення президентських виборів, які відбулись у березні та квітні. Поширеними були арешти користувачів, переважно як розширення ворожнечі між владою в Києві та очолюваними Росією силами; те ж саме стосується нападів на он-лайн журналістів. На додачу до цих викликів свободу інтернету продовжували обмежувати постійні кібератаки».

Надходили повідомлення про те, що влада переслідувала громадян за їхні пости в соціальних мережах. Наприклад, за повідомленнями в пресі, 16 квітня в Одесі СБУ провела обшук у помешканні чоловіка, який, на їхнє твердження, писав пости в соціальних мережах на підтримку очолюваних Росією сил на сході України; було вилучено його комп'ютерне обладнання, мобільні пристрої та матеріали з забороненими комуністичними символами. Чоловіка було звинувачено в «зазіханні та територіальну цілісність».

Свобода наукової діяльності та культурне життя

Надходили повідомлення про те, що влада вела розслідування проти наукових працівників у зв'язку з їхніми дослідженнями. Наприклад, за інформацією Харківської правозахисної групи, 24 квітня управління СБУ у Львівській області оголосило про проведення перевірки щодо, як вони висловились, «провокаційного дослідження» поважної дослідної установи – Київського міжнародного інституту соціології. Опитування громадської думки було замовлене незалежним засобом масової інформації «Дзеркало тижня» і містило запитання до мешканців Галичини, історичного регіону, що охоплює частини нинішньої України та Польщі, якою вони бачать долю свого регіону після президентських виборів. Одна з можливих відповідей була така: «Галичина повинна приєднатись до Польщі», що СБУ розцінила як можливий «заклик до порушення територіальної цілісності України».

Влада вела список російських або проросійських музикантів, акторів та інших діячів культури, яким вона заборонила в'їзд до країни з міркувань національної

УКРАЇНА

безпеки.

б. Свобода мирних зібрань та об'єднань

Конституція дає громадянам право на свободу мирних зібрань та об'єднань, і влада загалом поважала це право.

Свобода мирних зібрань

Конституція гарантує свободу мирних зібрань, і влада загалом поважала це право. Однак немає жодних законів, які б регулювали процес організації та проведення заходів, забезпечуючи це право, і влада, згідно директиви ще з радянських часів, має широкі повноваження на свій розсуд дозволяти чи забороняти зібрання з міркувань захисту громадського порядку й безпеки. Організатори зобов'язані заздалегідь повідомляти владу про плановане проведення демонстрацій.

Протягом року громадяни загалом без обмеження користувалися правом на мирне зібрання на територіях, підконтрольних уряду. Були поодинокі повідомлення про те, що поліція застосовувала надмірну силу при розгоні протестів. 9 лютого в Києві поліція мала сутичку з демонстрантами, до ряду яких входили члени екстремістської радикальної групи «С14» та активісти громадянської ініціативи «Хто замовив Катю Гандзюк», які протестували під час мітингу, організованого політичною партією «Батьківщина», у зв'язку з тим, що один з членів цієї партії начебто був співучасником резонансного вбивства активістки Катерини Гандзюк у 2018 році (дивитись розділ 1.а.). Поліція біла демонстрантів, розпилювала сльозогінний газ і затримала приблизно дванадцять осіб. Біля поліцейського відділку затриманих зустріли натовп прихильників, які начебто спробували вдертись у відділок, чинили напади й застосовували сльозогінний газ проти поліцейських. Поліція повідомила про поранення та госпіталізацію трьох співробітників. Станом на вересень тривало розслідування дій і поліції, і демонстрантів.

Великомасштабні заходи ЛГБТІ спільноти, включаючи паради сексуальних меншин в Києві, Одесі та Харкові, відбулися загалом мирно, під захистом тисяч поліцейських. Іноді поліція недостатньо захищала учасників від нападів перед цими заходами або після них; недостатнім був і захист дрібних демонстрацій, особливо організованих особами, що належать до меншин або опозиційних політичних рухів. Наприклад, як повідомляли в пресі, організатори фестивалю сексуальних меншин у Кривому Розі скасували запланований марш 24 липня, посилаючись на нездатність поліції гарантувати безпеку заходу в час парламентських виборів. 24 грудня Рівненська міська рада проголосувала за заборону проведення парадів сексуальних меншин.

Заходи, організовані активістами з захисту прав жінок або ЛГБТІ спільнотою, регулярно зривалися членами націоналістичних ненависницьких

УКРАЇНА

груп. Наприклад, 18 травня група з близько 10 членів «С14» зірвала тренінг з гендерних питань, «Знайди рівновагу» в Кривому Розі, зайнявши приміщення незадовго до початку заходу, піднявши гомофобні плакати й ображаючи організаторів. Поліція розслідувала цей інцидент як хуліганство.

На територіях, контрольованих Росією, ММПЛУ спостерігала відсутність вільних і мирних зібрань і зазначила, що «таке обмежуюче середовище, де відмінні думки можуть спричинити репресалії, має довгостроковий демотивуючий вплив на населення». ММПЛУ також відзначила, що єдиними демонстраціями, дозволеними на цих територіях, були демонстрації на підтримку місцевої «влади», часто явно організовані очолюваними Росією силами з примусовим залученням учасників.

Свобода об'єднань

Конституція і законодавство гарантують свободу об'єднань, і загалом влада поважала це право.

У червні Конституційний Суд визнав таким, що втратив чинність, сильно критикований закон щодо звітності про активи для організацій громадянського суспільства і журналістів, які висвітлюють антикорупційні теми.

Правозахисні організації повідомляли про зменшення кількості нападів на активістів після спалаху таких нападів у 2018 році (37 нападів протягом року проти 66 у 2018 році). Проте деякі організації громадянського суспільства пояснювали зменшення кількості зареєстрованих нападів небажанням активістів громадянського суспільства подавати скарги, оскільки вони вважали це марною справою, що може притягти подальші переслідування. Міжнародні та вітчизняні правозахисні НУО продовжували висловлювати стурбованість відсутністю відповідальності за напади на організації громадянського суспільства, яка, на їхню думку, породжувала атмосферу безкарності.

Надходили повідомлення про інциденти, в яких, на думку спостерігачів, влада спрямовувала переслідування проти активістів на помсту за їхню професійну діяльність. Наприклад, за інформацією Харківської правозахисної групи, 4 жовтня поліція провела обшук у помешкання активіста Олега Цвілого, керівника НУО «Альянс української єдності». Його скували кайданками біля квартири і, як було заявлено, навмисно били головою об сходи, поки тягли до квартири. Поліція обшукала його помешкання, вилучила комп'ютер та інші пристрої, що містили інформацію, але не заарештувала Цвілого. Адвокат потерпілого стверджував, що правоохоронці не мали ордеру на обшук. Під час обшуку поліцейські заявляли, що ведуть слідство проти Цвілого начебто за торгівлю наркотиками через інтернет. Цвілий стверджував, що і обшук, і напад були помстою за його діяльність, що розкривала тортури й жорстокість у пенітенціарній системі. Колишній голова Державної пенітенціарної служби

УКРАЇНА

виклав на своїй сторінці у фейсбуці відео арешту Цвілого з коментарем, у якому назвав Цвілого та інших активістів-правозахисників «тваринами» і передрік, що Цвілого відправлять до в'язниці за торгівлю наркотиками.

Находили повідомлення про те, що невідомі особи погрожували смертю активістам у зв'язку з їхньою діяльністю. Наприклад, за інформацією Харківської правозахисної групи, 26 серпня невідомі особи в Чугуєві Харківської області залишили біля помешкання Романа Лихачова, адвоката й керівника чугуївської правозахисної групи, труну, похоронний вінок з його ім'ям і сокиру, забиту в двері помешкання. У записці говорилось: «...якщо не припиниш робити дурниці, наступна [сокира] буде у тебе в голові». Лихачов вважає, що ці погрози пов'язані з його роботою в мережі антикорупційних центрів, які розслідували місцеві схеми ухиляння від сплати податків у Чугуєві, в яких були задіяні представники місцевої влади і правоохоронних органів, а також торгівлю алкоголем без ліцензії в місцевому кафе, що належало членові міської ради.

За даними ММПЛУ, на територіях, підконтрольних очолюваним Росією силам, вітчизняні й міжнародні організації громадянського суспільства, включаючи захисників прав людини, не могли діяти вільно. Мешканці розповідали ММПЛУ, що їх піддає судовому переслідуванню «міністерство державної безпеки» (або що вони бояться його переслідувань) за проукраїнські погляди або колишню належність до українських НУО. Якщо правозахисні групи намагались діяти на тих територіях, вони стикалися з серйозними переслідуваннями та залякуванням. ММПЛУ також зауважила громадські організації, якими управляють керовані Росією сили і які начебто вимагали, щоб до них вступали певні особи, такі як працевлаштовані в державному секторі.

в. Свобода віросповідання

Дивіться *Міжнародну доповідь* Державного Департаменту про стан релігійних свобод на ресурсі <https://www.state.gov/religiousfreedomreport/>.

г. Свобода пересування

Конституція і законодавство гарантують громадянам свободу пересування в межах країни, подорожей за кордон, еміграції та репатріації. Однак органи влади обмежували це право, зокрема у східній частині країни поблизу зони конфлікту.

Внутрішнє переміщення: Влада й очолювані Росією сили суворо контролювали переміщення між підконтрольними уряду територіями та територіями Донбасу під контролем очолюваних Росією сил. Перетинання лінії розмежування залишалося складним. 17 липня уряд затвердив нові правила, якими встановлювався перелік товарів, заборонених до перевезення через

УКРАЇНА

лінію розмежування на заміну переліку товарів, дозволених до перевезення; таким чином було забезпечено більшу гнучкість для людей, що перевозили товари через лінію з обох сторін. Пасажирські перевезення громадським транспортом залишалися під заборонаю; перевезення особистим транспортом коштувало дорого і загалом було недоступне для більшості людей, що перетинали лінію.

Незважаючи на те, що існувало п'ять пропускних пунктів, протягом значної частини року діяли лише чотири. За даними ММПЛУ, в період з травня по серпень щодня лінію розмежування перетинали в середньому 39000 осіб. ММПЛУ повідомляла, що люди, які перетинали лінію розмежування, переважно старшого віку та особи з медичними проблемами, змушені були вистоювати по кілька годин у черзі. Влада вимагала від осіб, які бажали перейти на контрольовану урядом територію, отримувати перепустку. Система перепусток створювала значні труднощі для людей, які переходили на контрольовану урядом територію, зокрема, для тих, хто намагався отримати пенсії та державну грошову допомогу, видачу яких було припинено на території, контрольованій очолюваними Росією силами. Влада спробувала реформувати систему перепусток з використанням процесу заявок через інтернет з метою контролю руху в бік контрольованої урядом території. Всі перепустки, видані після 28 березня, були безстроковими, але цей захід мало полегшив перетин лінії розмежування, оскільки багато людей на контрольованій Росією території не мали доступу до інтернету, щоб отримати перепустку.

Очолювані Росією сил продовжували обмежувати свободу пересування у східній частині країни.

Урядові та російські окупаційні органи влади піддавали осіб, що переміщалися між окупованим Росією Кримом та материковою частиною країни, суворому паспортному контролю на адміністративному кордоні між Херсонською областю та Кримом. Влада заборонила залізничне та комерційне автобусне сполучення через адміністративний кордон, вимагаючи, щоб люди перетинали кордон або пішки, або приватним транспортним засобом. Громадянське суспільство, журналісти та незалежні адвокати повідомляли, що влада намагалась послабити вимоги для доступу в Крим, удосконалюючи колись довгі процеси отримання необхідних дозволів, що ускладнювали можливість документування та реагування ними на порушення, що коїлись там.

д. Внутрішньо переміщені особи (ВПО)

За даними Міністерства соціальної політики, станом на кінець вересня внаслідок агресії Росії на сході України та окупації Криму було зареєстровано понад 1,4 мільйона ВПО. За оцінками деяких НУО та міжнародних організацій, цей показник нижчий, оскільки деякі особи повернулися до своїх домів після

УКРАЇНА

реєстрації як ВПО, в той час як деякі інші зареєструвались, продовжуючи жити в зоні конфлікту. Найбільша кількість ВПО мешкала на територіях, безпосередньо прилеглих до зон конфлікту, на контрольованих урядом територіях Донецької та Луганської областей, а також у Харківській, Дніпропетровській та Запорізькій областях і Києві. Багато хто мешкав у районах, прилеглих до лінії розмежування, сподіваючись на можливість повернення додому.

Влада надавала соціальні виплати тільки тим особам, які були зареєстровані як ВПО. Місцеві управління Міністерства соціальної політики регулярно призупиняли виплату пенсій і держаної допомоги ВПО до перевірки їхньої фізичної присутності на контрольованих урядом територіях, нібито для боротьби з шахрайством, примушуючи одержувачів проходити обтяжливий процес поновлення.

За інформацією ММПЛУ, влада широко застосовувала процедуру верифікації ВПО. Призупинення виплат торкнулося більшості ВПО, що мешкали на підконтрольних уряду територіях, а також більшості мешканців територій, контрольованих очолюваних Росією силами; особливо гостро його відчули літні люди та особи з інвалідністю, чия обмежена мобільність завадила їм перевірити, чи включені вони до списків, або довести своє місце проживання. Уряд часто призупиняв виплати без попередження, і ВПО повідомляли про труднощі з їх відновленням.

Групи гуманітарної допомоги мали хороший доступ до територій, контрольованих урядом.

ВПО не мали змоги голосувати на місцевих виборах і за депутатів від одномандатних округів, якщо не змінили місця своєї реєстрації відповідно до нового місця проживання.

За даними ММПЛУ, інтеграції ВПО і надалі перешкоджала відсутність державної стратегії і відсутність виділення фінансових ресурсів, що призводило до економічної та соціальної маргіналізації ВПО. Агентства ООН зауважували, що через наплив ВПО виникало напруження, викликане конкуренцією за обмежені ресурси.

НУО повідомляли про дискримінацію ВПО при працевлаштуванні. ВПО продовжували стикатися з труднощами в отриманні освіти, медичного обслуговування та необхідних документів. Згідно закону, уряд повинен забезпечити ВПО житлом, але органи влади не вживали ефективних заходів для цього. Нестача можливостей працевлаштування та загалом слабка економіка особливо вразили ВПО, змушуючи багатьох жити в незадовільних житлових умовах, таких як колективні центри та інше тимчасове житло. Інші ВПО перебували в приймаючих сім'ях, у волонтерів, у приватному житлі, хоча

УКРАЇНА

доступне приватне житло часто було в поганому стані. Деяким ВПО, зокрема на контрольованих урядом територіях Донецької а Луганської областей, бракувало достатніх санітарних умов, притулку й доступу до питної води.

Ромські активісти висловлювали стурбованість тим, що деякі роми у східних регіонах не мали змоги покинути зону конфлікту, а в інших не було іншого вибору, окрім як полишити свої домівки.

Повідомлення у ЗМІ вказували на те, що банки подовжували обмежувати надання банківських послуг ВПО з Криму навіть після рішення суду про те, що вони вважаються резидентами країни.

е. Захист біженців

Жорстоке ставлення до мігрантів, біженців та осіб без громадянства: Влада часто затримувала шукачів притулку на тривалі періоди без дозволу суду.

Влада співпрацювала з Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) та іншими гуманітарними організаціями при наданні захисту й допомоги ВПО, біженцям, шукачам притулку, особам без громадянства та іншим особам, що потребують додаткового захисту. За повідомленнями міжнародних і вітчизняних організацій, система захисту шукачів притулку, осіб без громадянства та інших осіб, що потребують захисту, діяла неефективно.

Примусове повернення: Надходили повідомлення про те, що влада не забезпечувала захисту від вислання або повернення деяких шукачів притулку до країни, де були підстави вважати, що їхньому життю або свободі могла загрожувати небезпека через їхню расу, релігію, національність, приналежність до певної соціальної групи чи політичні переконання. Також лунали твердження про те, що посадові особи депортували деяких осіб до країн, де їм загрожувало ув'язнення, не давши їм можливість подати прохання про надання притулку. Наприклад, 12 грудня азербайджанський блогер Ельвін Ісаєв був висланий з України в Азербайджан начебто за порушення міграційних правил. 10 вересня, до приїзду Ісаєва в Україну, ЄСПЛ застосував Правило 39, зупинивши екстрадицію Ісаєва з Росії до Азербайджану після позбавлення його російського громадянства.

За інформацією Харківської правозахисної групи, 18 червня СБУ в Києві затримала білоруського анархіста Олександра Францкевича, коли він прийшов до Державної міграційної служби, щоб подовжити свою посвідку на постійне проживання. Правозахисні групи вважали Францкевича, який проживав у Києві з 2015 року, колишнім білоруським політичним в'язнем. Як повідомлялося, представники СБУ заштовхали його в автомобіль, били й душили його, відвезли до кордону з Білорусією, де йому вручили документ, в якому було зазначено, що його діяльність (не сказано яка) суперечить

УКРАЇНА

інтересам національної безпеки, суверенітету, територіальної цілісності та конституційного права України і що йому заборонений в'їзд на три роки.

Доступ до притулку: Законодавство гарантує надання притулку або статусу біженця, і влада створила правову систему для захисту біженців. Захист біженців і шукачів притулку був недостатнім через недоліки в законодавстві та системі виконання. За даними Державної міграційної служби, кількість біженців і шукачів притулку зменшилась. Країна є транзитним пунктом та країною призначення для шукачів притулку та біженців, головним чином, з Афганістану, Російської Федерації, Бангладеш, Сирії та Іраку.

Правозахисні групи відзначали, що законодавство про біженців не відповідає міжнародним стандартам через занадто вузьке визначення того, хто є біженцем. Закон дає можливість владі відхиляти багато клопотань про надання притулку без належного вивчення справи. В інших випадках державні чиновники відмовлялися приймати початкові клопотання про надання притулку без законних підстав, залишаючи шукачів притулку без документів і вразливими до частих зупинок поліцією, штрафів, затримання та експлуатації. Шукачі притулку, що перебували в центрах тимчасового утримання, іноді не мали можливості подати заяву на отримання статусу біженця протягом встановленого терміну і мали обмежений доступ до правової та інших видів допомоги. Шукачі притулку мають п'ять днів для оскарження ордеру на затримання чи депортацію.

Недостатній доступ до послуг кваліфікованих перекладачів також утруднював виконання всього спектру процедур надання притулку. Міжнародні спостерігачі відзначали, що влада не виділяла ресурсів на перекладачів, і це породжувало можливості для корупції й підривало справедливість процедур клопотання про надання притулку.

Працевлаштування: Більшості шукачів притулку було важко знайти роботу через недостатню кваліфікацію та володіння мовою. Дехто працював нелегально, збільшуючи цим ризик своєї експлуатації.

Доступ до основних послуг: Національний план інтеграції біженців, прийнятий урядом, не передбачав виділення ресурсів для його виконання. У звіті УВКБ ООН зазначалося, що всі нещодавно визнані біженці отримали одноразову дотацію в розмірі приблизно 30 гривень (1,26 долара США). Однак у деяких повідомленнях зазначалося, що влада не завжди виплачувала ці кошти.

Центри тимчасового перебування могли прийняти 421 особу. Шукачі притулку, що мешкали поза офіційними центрами тимчасового перебування, часто зазнавали труднощів при отриманні реєстрації за місцем проживання, і влада регулярно їх штрафувала на понад 500 гривень (21 долар США) за відсутність цієї реєстрації. За даними Державної міграційної служби, біженці могли

УКРАЇНА

отримати реєстрацію за місцем проживання в притулках для бездомних на період до шести місяців.

Згідно з інформацією УВКБ ООН, недоліки в забезпеченні житлом і соціальною підтримкою дітей без супроводу позбавили багатьох з них доступу до державних житлових центрів або дитячих притулків. Багатьом дітям доводилось покладатися на неофіційні мережі для отримання їжі, даху над головою та задоволення інших потреб, і вони залишалися вразливими до жорстокого поводження, торгівлі людьми та інших форм експлуатації. УВКБ ООН відзначало брак освітніх програм та професійної діяльності для осіб, що перебувають в утриманні протягом довгого часу.

Тимчасовий захист: Влада також надавала тимчасовий захист («додатковий захист») особам, які не можуть бути кваліфіковані як біженці; станом на 1 серпня влада надала додатковий захист 41 особі.

є. Особи без громадянства

За даними УВКБ ООН, в країні перебувало 35600 осіб без громадянства. Серед людей, які були або особами без громадянства, або перебували під загрозою безгромадянства, були роми, безпритульні, теперішні або колишні в'язні та особи віком понад 50 років, які так і не отримали після розпаду Радянського Союзу українського документу, що посвідчує особу, і більше не мають такої можливості.

Закон вимагає встановлення особи через судову процедуру, яка потребувала більше часу й коштів, ніж були доступні деяким заявникам. УВКБ ООН повідомляло, що особливого ризику безгромадянства зазнавали роми, оскільки в багатьох із них не було свідоцтв про народження чи будь-яких інших видів документів, які б посвідчували їхню особу. Труднощі з отриманням громадянства мають безпритульні через необхідність пред'явлення документу, який підтверджує їхнє місце проживання.

Розділ 3. Свобода брати участь у політичному процесі

Конституція і закон передбачають можливість для громадян обирати свою владу під час вільних і справедливих періодичних виборів, що відбуваються шляхом таємного голосуванням і ґрунтуються на загальному й рівному виборчому праві.

Вибори та політична участь

Останні вибори: Вибори президента в країні пройшли у два тури 31 березня і 21 квітня. За оцінками спільної Міжнародної місії зі спостереження за виборами (ММСВ) від Європейського Парламенту (ЄП), Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ), Парламентської асамблеї ОБСЄ (ПА ОБСЄ), Парламентської асамблеї Ради Європи і Парламентської

УКРАЇНА

асамблеї НАТО (ПА НАТО), вибори «були конкурентними, виборці мали широкий вибір і продемонстрували високу явку. Протягом передвиборчого періоду численні зацікавлені сторони не завжди добросовісно притримувались закону, що негативно вплинуло на довіру до органів з проведення виборів, забезпечення виконання правил фінансування кампанії та ефективності розв'язання виборчих суперечок. Основні свободи загалом поважались. Кандидати мали змогу вільно провадити свої кампанії; проте численні і достовірні відомості про зловживання державними ресурсами та купівлю голосів підривали довіру до процесу. Інформаційний простір є різномірним, але висвітленню кампанії в засобах масової інформації, щодо яких здійснювався моніторинг, бракувало глибокого аналізу, і часто він був упередженим. День виборів загалом оцінювався позитивно і як такий, що підготував ґрунт для другого раунду. Тим не менше було помічено певні процедурні проблеми при підрахунку голосів, і умови для обробки результатів голосування подекуди були неналежними».

Новообраний президент розпустив парламент для скликання дострокових парламентських виборів, які відбулися 21 липня. За оцінкою спільної ММСВ у складі ОБСЄ/БДПЛ, ПА ОБСЄ, ПА НАТО і ЄП, «основні права і свободи загалом поважались, і кампанія була конкурентною, незважаючи на численні порушення, особливо в мажоритарних округах. Загалом проведення виборів було компетентним та ефективним попри короткий термін для підготовки виборів, які розглядалися як можливість консолідувати реформи та зміни в політиці, на які сподівались українські виборці. І, як різкий контраст, ця кампанія відзначалась поширеним підкупом виборців, зловживанням посадовими можливостями і практикою використання всіх можливих прогалин у законодавстві, порушуючи принцип рівних можливостей для учасників. Переплетені ділові та політичні інтереси диктують тональність висвітлення виборів у ЗМІ й дозволяють зловживати політичним фінансуванням, у тому числі на місцевому рівні».

Під час обох виборів голосування не відбулося в Криму та на територіях Донбасу, підконтрольних очолюваними Росією силам.

Політичні партії та політична участь: Комуністична партія залишається під заборонаю. 2 лютого Центральна виборча комісія відмовила в реєстрації кандидатів на пост президента від Комуністичної партії Петру Симоненку, пояснивши, що його партія порушує закон, який забороняє комуністичні символи.

Участь жінок і меншин: Немає жодних законів, які б обмежували участь жінок або представників меншин у політичному процесі, і вони брали в ньому участь. Після парламентських виборів у липні частка жінок у парламенті зростає з 12 до 20 відсотків.

УКРАЇНА

Розділ 4. Корупція і відсутність прозорості в органах державної влади

Законодавство передбачає кримінальну відповідальність за корупцію. Влада не виконувала закон ефективно, і багато хто з посадовців безкарно займався корупційною практикою. Попри те, що кількість повідомлень про корупцію в органах влади була невеликою, корупція залишалася всеохоплюючою на всіх рівнях виконавчої, законодавчої та судової гілок влади.

5 вересня розпочав свою діяльність Верховний антикорупційний суд (ВАКС). Створення ВАКС завершило формування державної системи органів для боротьби з корупцією на високих рівнях і доповнило два раніше створені антикорупційні органи – Національне антикорупційне бюро (НАБУ) і Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру (САП). Нові незалежні антикорупційні органи стикалися з політичним тиском, що підривало суспільну довіру, породжувало сумнів у рішучості влади побороти корупцію і ставило під загрозу життєздатність цих установ.

26 лютого Конституційний Суд оголосив неконституційною статтю кримінального кодексу про кримінальну відповідальність за незаконне збагачення. Це рішення змусило НАБУ закрити 65 справ про корупцію проти високопосадовців, які воно розслідувало. На думку правових експертів і громадянського суспільства, виведення незаконного збагачення з кримінального кодексу стало серйозним кроком назад у боротьбі з корупцією на вищих щаблях влади. 26 листопада Президент Зеленський підписав закон, яким відновлювалася кримінальна відповідальність державних службовців за незаконне збагачення.

Корупція: Хоча уряд і зробив кілька розрекламованих спроб боротьби з корупцією, вона залишалася серйозною проблемою як для громадян, так і для бізнесу.

5 березня НАБУ розпочало слідство проти Ігоря Гладковського, сина колишнього першого заступника секретаря Ради національної безпеки та оборони, за привласнення чужих коштів у великих масштабах. Повідомляли, що Гладковський здійснював закупівлю в Росії оборонного обладнання, яке потім продавав державному оборонному підприємству України “Укроборонпрому” за ціною, що в кілька разів перевищувала ринкову. Ця схема принесла йому близько 250 мільйонів гривень (10,2 мільйона доларів США). Станом на жовтень слідство тривало.

9 липня Малинівський районний суд Одеси виправдав мера Одеси Геннадія Труханова у справі про заволодіння бюджетними коштами. Експерти стверджували, що суд поспішив провести слухання до створення ВАКС. На це рішення у справі було подано апеляцію, і її розглядатиме ВАКС.

Розкриття фінансової інформації: Закон зобов’язує державних службовців

УКРАЇНА

декларувати доходи і витрати, а спеціальний процес перевірки дає можливість громадськості мати доступ до декларацій і встановлює стягнення за неподання декларацій або подання неправдивих. Згідно з законом, Національне агентство з запобігання корупції (НАЗК) відповідає за перевірку фінансових декларацій, моніторинг доходів і витрат високопосадовців і перевірку партійних фінансів. Проте спостерігачі дедалі більше ставили під сумнів здатність НАЗК і його незалежність, щоб виконувати цю функцію.

У жовтні НАЗК повідомило, що перша заступниця Міністра культури Світлана Фоменко подала у своїй декларації активів за 2015 рік неправдиву інформацію. Сума незадекларованого доходу склала 1,4 мільйона гривень (59000 доларів США). Інформацію з декларації було направлено до НАБУ.

Розділ 5. Ставлення влади до розслідування міжнародними та неурядовими організаціями заяв про порушення прав людини

Різноманітні вітчизняні та міжнародні правозахисні групи загалом діяли без обмежень з боку влади, провадячи розслідування та оприлюднюючи виявлені ними факти щодо справ про права людини.

На територіях, підконтрольних очолюваним Росією силам на сході України, влада регулярно відмовляла в доступі вітчизняним та іноземним організаціям громадянського суспільства. Якщо правозахисні групи намагались працювати в тих регіонах, вони стикалися з серйозними переслідуваннями та залякуванням (дивитись розділ 2.б. Свобода об'єднань).

Органи влади у правозахисній сфері: Конституція передбачає посаду омбудсмена з прав людини, офіційна назва якої – Уповноважений Верховної Ради з прав людини.

У березні 2018 року парламент призначив Уповноваженою Верховної Ради з прав людини Людмилу Денісову. Секретаріат омбудсмена з прав людини співпрацював з НУО в різних проектах з моніторингу дотримання прав людини в різних структурах, включаючи слідчі ізолятори, дитячі будинки та інтернати для дітей і геріатричні заклади. Денісова зайняла активну позицію, виступаючи на захист політичних в'язнів, утримуваних Росією, а також кримських татар, ромів, ВПО та осіб з інвалідністю.

Розділ 6. Дискримінація, соціальні утиски і торгівля людьми

Протягом року ООН УВКПЛ і правозахисні групи зафіксували меншу кількість інцидентів, пов'язаних з соціальним насильством та дискримінацією, порівняно з піковими показниками таких інцидентів у 2018 році. Проте групи громадянського суспільства залишалися стурбованими відсутністю відповідальності за злочини, скоєні радикальними угрупованнями у справах, задокументованих у 2018 році. Протягом року

УКРАЇНА

члени таких угруповань чинили жорстокі напади на етнічні меншини (особливо ромів), ЛГБТІ осіб, феміністок та інших громадян, яких вони вважали «не-українцями» або «анти-українцями». ММПЛУ відзначала, що нездатність поліції та прокуратури запобігати таким актам насильства, належно класифікувати їх як злочини на ґрунті ненависті, ефективно розслідувати і карати їх створила атмосферу безкарності і відсутності правосуддя для жертв.

Продовжували надходити повідомлення про те, що влада надавала кошти ксенофобським групам або співпрацювала з ними. Наприклад, за даними моніторингу незалежною командою журналістів-розслідувачів «*Bellingcat*», протягом року Міністерство молоді та спорту надало 845000 гривень (35000 доларів США) таким групам, як Національний корпус і «С14», які чинили насильство проти меншин, для ведення «націонал-патріотичних освітніх проєктів» для дітей.

Жінки

Зґвалтування та домашнє насильство: Закон забороняє гвалтування чоловіків або жінок. Покаранням за зґвалтування є позбавлення волі на термін від трьох до 15 років. Насильницькі дії сексуального характеру та зґвалтування залишалися серйозними проблемами.

11 січня набули чинності поправки до кримінального кодексу, що посилили відповідальність за сексуальне, побутове та гендерне насильство. Цими поправками було розширене тлумачення зґвалтування та запроваджено суворіше покарання за сексуальний примус терміном позбавлення волі до трьох років, за примусовий аборт чи стерилізацію – до п'яти років.

Домашнє насильство проти жінок залишалося серйозною проблемою. Поширеним явищем було насильство всередині подружжя. За даними Міністерства внутрішніх справ, протягом перших дев'яти місяців року було зареєстровано 761 випадок домашнього насильства. За перші дев'ять місяців року поліція вручила близько 44000 попереджень щодо домашнього насильства та заборонних приписів. Серед покарань були штрафи, термінові заборонні приписи на період до 10 днів, обмежувальні приписи на термін від одного до шести місяців, адміністративний арешт і громадські роботи. Правозахисні групи відзначали обмежену здатність органів виявляти та повідомляти про випадки домашнього насильства. Правозахисні групи стверджували, що органи правопорядку часто не вважали домашнє насильство серйозним злочином, а радше приватною справою, яку подружжя має владнати між собою, але разом з тим зауважували, що поліція починає сприймати цю проблему серйозніше.

За повідомленнями преси, на початку березня в Подільську п'яний чоловік

УКРАЇНА

ударив ножем 25-річну колишню дружину. Жінка змогла добігти до лікарні, хоч її переслідував колишній чоловік. Свідком злочину стала їхня семирічна донька. Через два дні поліція Одеси знайшла й затримала злочинця. Йому було пред'явлено звинувачення в «умисному нанесенні тілесних ушкоджень».

За даними НУО «Ла Страда», конфлікт на Донбасі призвів до сплеску насильства проти жінок по всій країні. Правозахисні групи приписували зростання насильства посттравматичному стресу, на який страждали ВПО, що тікали від конфлікту, та солдати, які поверталися з зони воєнних дій. ВПО повідомляли про випадки зґвалтування та сексуального насильства; багато людей стверджували, що тікали з територій, контрольованих очолюваними Росією силами, через страх сексуального насильства.

Станом на кінець вересня у країні діяли 24 державні притулки для жертв домашнього насильства і 21 центр соціально-психологічної допомоги жертвам домашнього насильства та жорстокого поводження з дітьми.

Сексуальне домагання: Хоча закон забороняє примус особи до статевих стосунків, експерти-правники стверджували, що існуючі форми захисту від домагань були недостатніми. Закон відносить сексуальне домагання до тієї ж категорії, що й дискримінацію, і встановлює покарання у формі від штрафу до позбавлення волі на термін до трьох років. Жіночі правозахисні групи повідомляли про продовження та значне поширення сексуальних домагань, включаючи примус до сексу на робочому місці. Жінки рідко зверталися по правовий захист, оскільки суди відмовлялися розглядати їхні справи й рідко засуджували злочинців.

Примусове регулювання чисельності населення: Не надходило жодних повідомлень про примус до абортів чи примусову стерилізацію.

Дискримінація: Хоча закон встановлює, що жінки користуються такими ж правами, як і чоловіки, жінки стикалися з дискримінацією у сфері працевлаштування. За даними Урядового уповноваженого з питань гендерної політики, жінки отримували заробітну платню, в середньому на 30 відсотків нижчу, ніж чоловіки. Міністерство охорони здоров'я вело перелік з 50 професій, які залишаються забороненими для жінок.

Діти

Реєстрація народження: Громадянство передається або за фактом народження в країні, або народженням у сім'ї українських батьків. Дитина, народжена в сім'ї осіб без громадянства, які постійно мешкають у країні, є її громадянином. Закон вимагає, щоб батьки зареєстрували дитину протягом

УКРАЇНА

місяця після народження, і відсутність такої реєстрації іноді призводила до відмови в державних послугах.

Реєстрація дітей, народжених у Криму або на контрольованих Росією територіях Донбасу, залишалася складною. Для реєстрації народження влада вимагала документів з лікарні. Підтримувані Росією «органи влади» постійно утримували такі документи, якщо батьки реєстрували дітей на підконтрольних їм територіях, що ускладнювало отримання дитиною українського свідоцтва про народження. Крім того, влада не визнавала документів, виданих окупаційною владою Криму або «владою» на територіях, контрольованих очолюваними Росією силами. Для отримання українських документів особи, які мешкали в Криму і частинах Донбасу, контрольованих Росією, були змушені звертатись до українських судів з документами про народження чи смерть, виданими окупаційною владою. Суди були зобов'язані винести рішення через 24 години; потім ці рішення виконувались відділами реєстрації актів громадянського стану. Через недостатню кількість суддів у місцевих судах українці, які жили в районах, окупованих Росією та очолюваними нею силами, стикалися зі значними труднощами в отриманні українських документів.

Жорстоке поводження з дітьми: Покарання за жорстоке поводження з дітьми коливається від трьох років до довічного ув'язнення залежно від тяжкості. Закон криміналізує статеві стосунки між дорослими та особами, що не досягли 16-річного віку; порушення караються позбавленням волі на термін до п'яти років. Поправка до кримінального кодексу від 11 січня кваліфікує статеві стосунки з особою віком до 14 років як зґвалтування.

Правозахисні групи відзначали неспроможність влади виявляти випадки насильства проти дітей і направляти жертв у місця надання допомоги. Служби профілактики залишалися недостатньо розвинутими. Траплялися і випадки примусової праці з залученням дітей (дивитись розділ 7.в.).

Влада не вживала ефективних заходів на національному рівні для захисту дітей від жорстокого ставлення й насильства і для запобігання таким проблемам. Омбудсмен з прав людини відзначала недосконалість механізмів захисту дітей, які пережили або були свідками насильства, зокрема насильства, скоєного їхніми батьками. За законом, батьки є законними представниками своїх дітей, навіть якщо вчиняють насильство проти них. Не існує

УКРАЇНА

процедури призначення тимчасового законного представника дитини на час розслідування справи про заявлене насильство з боку батьків.

За повідомленнями в пресі, 27 травня співробітники поліції в Житомирській області під час обходу помешкань місцевих жителів виявили, що зникла дитина. Поліція дізналася, що за кілька місяців до того вітчим ударив дитину, в результаті чого та впала і померла. Після цього подружжя спалило тіло. Влада затримала батьків за звинуваченням у вбивстві першого ступеня й вилучила інших двох дітей з родини та помістила їх у реабілітаційний центр.

Ранні та примусові шлюби: Мінімальний вік вступу в шлюб становить 18 років. Суд може дозволити вступити в шлюб дитині, яка досягла 16-річного віку, якщо вважатиме, що цей шлюб в інтересах цієї дитини. Ромські правозахисні групи повідомляли, що ранні шлюби дівчат віком до 18 років є поширеним явищем у ромській громаді.

Сексуальна експлуатація дітей: Законом заборонена комерційна сексуальна експлуатація дітей, продаж дітей, пропонування або схиляння дитини для використання в дитячій проституції і діяльність, пов'язана з дитячою порнографією. Мінімальний термін ув'язнення за згвалтування дитини становить вісім років. Розбещення дитини віком до 16 років карається позбавленням волі на термін до п'яти років. Такий же самий злочин, скоєний проти дитини віком до 14 років, карається позбавленням волі на термін від п'яти до восьми років. Вік, з якого особа правомочна давати згоду на статеві відносини, становить 16 років.

Однак кількість зафіксованих випадків сексуальної експлуатації дітей залишалася значно заниженою. Сексуальна експлуатація дітей у комерційних цілях залишалася серйозною проблемою.

За повідомленням вітчизняних та зарубіжних правоохоронних органів, значна частина розміщеної в інтернеті дитячої порнографії продовжувала надходити з країни. Міжнародна організація з міграції (МОМ) повідомляла, що для дітей з соціально неблагополучних сімей та тих, що перебувають під опікою державних установ, високим залишається ризик стати жертвами торгівлі людьми, у тому числі з метою сексуальної експлуатації в комерційних цілях і виробництва порнографії. Наприклад, 4 вересня Печерський районний суд Києва дав дозвіл на арешт мешканця Києва, який начебто продукував і розповсюджував порнографію за участі своїх двох дітей. Станом на жовтень слідство тривало.

УКРАЇНА

Переміщені діти: Більшість дітей-ВПО походили з Донецької та Луганської областей. За даними Міністерства соціальної політики, органами влади було зареєстровано понад 240000 дітей-ВПО. На думку правозахисних груп, цей показник є заниженим.

Діти, що перебувають під державною опікою: Система охорони дитинства продовжувала спиратися на заклади довгострокового перебування інтернатного типу для дітей у соціально небезпечному становищі або дітей, позбавлених батьківського піклування, хоча кількість таких інтернатних закладів продовжувала зменшуватись. Державна політика, покликана вирішити проблему залишення дітей, призвела до зменшення кількості дітей, позбавлених батьківського піклування. Національна стратегія на 2017-2026 роки спрямована на трансформування системи державної опіки над дітьми в систему, яка створює для дітей сімейне або подібне до сімейного середовище.

Правозахисні групи й засоби масової інформації повідомляли про небезпечні, нелюдські, а іноді й загрозливі для життя умови в деяких закладах. Службовці кількох державних закладів і притулків для сиріт начебто були причетні до торгівлі дівчатами і хлопцями, що перебували під їхньою опікою, в цілях сексуальної та трудової експлуатації, або умисно не звертали увагу на неї.

15 серпня інформаційні агентства повідомили, що 20 дітей віком від 10 до 17 років з дитячого будинку в Батьові Закарпатської області заявили про фізичне і сексуальне насильство. Місцева поліція розпочала слідство.

Міжнародні викрадення дітей: Країна є учасницею Гаазької конвенції 1980 року про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей. Дивіться звіт Державного Департаменту *Щорічний звіт про міжнародне викрадення дітей батьками* за посиланням

<https://travel.state.gov/content/travel/en/International-Parental-Child-Abduction/for-providers/legal-reports-and-data/reported-cases.html>.

Антисемітизм

За даними перепису населення та оцінками міжнародних єврейських груп, у країні проживало орієнтовно 103600 євреїв, що становить приблизно 0,2 відсотка населення. За оцінками Асоціації єврейських організацій та общин (Ваад), у країні жили приблизно 300000 осіб з єврейською етнічною приналежністю, хоча цей показник може бути і вищим. За даними Ваад, до конфлікту на сході України приблизно 30000 євреїв мешкали на Донбасі. Єврейські групи оцінювали кількість єврейського населення в Криму до його анексії Росією у 10000-15000 осіб.

За інформацією Групи моніторингу прав національних меншин (ГМПНМ), як і

УКРАЇНА

в 2018 році, станом на 1 жовтня не було зареєстровано жодного випадку антисемітського насильства. Останній зареєстрований випадок антисемітського насильства трапився в 2016 році. Станом на 1 жовтня ГМПНМ зареєструвала приблизно 10 випадків антисемітського вандалізму проти 11 випадків у 2018 році. На думку ГМПНМ, таке падіння показників жорстокості та антисемітського вандалізму пояснюється кращою роботою поліції та судовим переслідуванням тих, хто коїть антисемітські акти.

Графіті з зображенням свастики продовжували з'являтися у Києві, Львові, Полтаві та інших містах. За повідомленнями преси, 15 вересня злочинці скоїли акт вандалізму щодо меморіалу понад 55000 євреїв, убитих в Богданівці Миколаївської області. Єврейські організації висловлювали стурбованість тим, що на місці історичного єврейського кладовища у Львові продовжує існувати Краківський ринок і ведеться нове будівництво. Протягом року повідомлялось про кілька антисемітських інцидентів, спрямованих проти меморіалу Бабин Яр.

Згідно закону про декомунізацію та денацифікацію, прийнятого в країні в 2015 році, влада продовжувала перейменовувати вулиці, мости й пам'ятники радянської ери на честь українських націоналістів 20 століття, деякі з котрих були пов'язані з антисемітизмом.

Торгівля людьми

Дивіться *Доповідь* Державного Департаменту про торгівлю людьми за посиланням <https://www.state.gov/trafficking-in-persons-report/>.

Особи з обмеженими можливостями

Закон забороняє дискримінацію осіб з фізичними, сенсорними, інтелектуальними та розумовими розладами. Влада не забезпечувала ефективного виконання цих положень. За законом, влада повинна забезпечити людям з обмеженими можливостями доступ до громадських місць, медичного обслуговування, інформації, комунікації, транспорту і судової системи та можливість участі в громадській, освітній, культурній і спортивній діяльності. Закон також вимагає, щоб роботодавці враховували індивідуальні потреби працівників з обмеженими можливостями. Загалом влада не забезпечувала виконання цих законів.

Правозахисні групи стверджували, що, попри вимоги закону, більшість громадських споруд залишалися недоступними для людей з обмеженими можливостями. Доступ до працевлаштування, освіти, медичного обслуговування, транспорту та фінансових послуг залишався складним (дивитись розділ 7.г.).

Пацієнти у психіатричних закладах продовжували наражатися на ризик жорстокого поводження, в багатьох психіатричних лікарнях продовжували застосовувати застарілі методи й препарати. Згідно з повідомленнями в пресі у

УКРАЇНА

лютому, пацієнти психіатричного закладу в Білопільці Сумської області скаржились на жорстоке й принизливе ставлення з боку персоналу, який, як повідомляли, бив і словесно ображав їх, залишав оголеними на кілька днів. За повідомленнями, адміністрація закладу примушувала пацієнтів до роботи на тваринницькій фермі закладу. Місцева прокуратура розпочала слідство.

Органи правопорядку вживали належних заходів для покарання відповідальних за насильство та жорстокість до людей з обмеженими можливостями.

За законом, роботодавці повинні виділяти 4 відсотки робочих місць для осіб з обмеженими можливостями. НУО відзначали, що багато працівників, влаштованих на такі посади на виконання цієї вимоги, отримували номінальну заробітну платню, але фактично не працювали в компаніях.

Відповідно до закону, прийнятого в 2017 році, кожна дитина з обмеженими можливостями має право на навчання у звичайних середніх школах. Закон вимагає створення інклюзивних груп у дошкільних закладах, середньоосвітніх та професійних навчальних закладах і коледжах. За даними Уповноваженого президента з прав дитини, 12000 дітей з обмеженими можливостями відвідували школи за програмою інклюзивної освіти.

Люди з обмеженими можливостями на контрольованих Росією територіях на сході країни потерпали від відсутності належного догляду.

Національні/расові/етнічні меншини

Актуальними залишались проблеми жорстокого ставлення до представників меншин та переслідування іноземців неслів'янської зовнішності. За інформацією Групи моніторингу дотримання прав етнічних меншин при Конгресі національних громад України, станом на 1 жовтня кількість ксенофобських інцидентів (нападів, актів вандалізму та «публічних проявів ксенофобії») становила 61 порівняно з 89 за такий самий період 2018 року. Правозахисні організації заявляли, що вимога довести фактичний намір, включаючи доведення завідомо обдуманого наміру, для забезпечення засудження ускладнювала застосування законів проти правопорушень, мотивованих расовою, національною чи релігійною ненавистю. Поліція та прокуратура продовжували переслідувати в судовому порядку злочини, вчинені з расових мотивів, відповідно до законів проти хуліганства або подібних порушень.

Надходили численні повідомлення про соціальне насильство проти ромів. Наприклад, за повідомленнями преси, 24 жовтня в Запоріжжі невідомий напав з ножем на активістку, захисницю прав ромів Анжеліку Белову. За повідомленнями преси, нападник переслідував її від супермаркету до її будинку, де наніс удар ножем. Белова вижила, а поліція арештувала

УКРАЇНА

ймовірного злочинця. Слідство тривало.

Надходили повідомлення про напади на ромські поселення. В одному з таких випадків 25 березня було здійснено підпал ромського табору на околицях Івано-Франківська. Десятеро чоловіків у чорному напали на поселення й закидали табір коктейлями Молотова. Пожежа, що спалахнула, пошкодила два будинки. Коли прибула поліція, роми, що мешкали в поселенні, відмовились подавати скаргу.

Неодноразово надходили повідомлення про те, що члени деяких радикальних угруповань зривали зібрання, присвячені правам ромів. В одному з таких випадків правозахисні групи повідомили, що 27 травня чоловік, озброєний сокирою, двома ножами та іншою зброєю, спробував зірвати брифінг активістів-правозахисників про насильство проти представників ромської громади. Він увірвався в приміщення й почав словесно ображати присутніх осіб ромської національності. Коли втрутився охоронець прес-центру, він почав погрожувати присутнім двома ножами й перцевим спреєм. Поліція відреагувала та вивела порушника.

Правозахисники були стурбовані відсутністю відповідальності за випадки нападів на ромів, задокументовані в 2018 році. Наприклад, 14 серпня Львівський районний суд визнав двох учнів-старшокласників винними в хуліганстві за участь у нападі на ромський табір у червні 2018 року, внаслідок якого загинула людина. Їх було засуджено до чотирьох з половиною років позбавлення волі і звільнено від відбування покарання з випробувальним терміном півтора роки. Суд не врахував расової мотивації чи положень про злочин на ґрунті ненависті.

У квітні Київська обласна прокуратура оскаржила рішення Голосіївського районного суду Києва від листопада 2018 року, яким були зняті звинувачення з лідера «С14» Сергія Мазура, можливого співучасника ще одного жорстокого нападу на поселення ромів у Києві в квітні 2018 року. Судові слухання переносилися шість разів. Правозахисні НУО висловили занепокоєння тим, що безкарність минулих нападів розпалила ще більше насильство.

Роми продовжували зазнавати дискримінації з боку влади та суспільства, стикалися зі значними перешкодами в доступі до освіти, медичного обслуговування, соціальних послуг та працевлаштування. За даними експертів Ради Європи, 60 відсотків ромів були безробітними, 40 відсотків не мали документів і лише 1 відсоток мав вищу освіту. За інформацією ромського жіночого фонду «Чіріклі», місцеві органи влади створили ряд перешкод, щоб не допустити видачі ромам національних документів, що посвідчують особу. Влада перешкоджала доступу до освіти особам, які не мали документів, і відділяла ромських дітей у спеціальні школи або класи поганої якості.

УКРАЇНА

Протягом року багато ромів покинули поселення на територіях, контрольованих очолюваними Росією силами, й роз'їхалися по інших місцях у країні. За даними «Чіріклі», приблизно 10000 ромів увійшли до ряду найуразливіших членів спільноти ВПО в країні. Через відсутність документів у багатьох ромів отримання допомоги ВПО, медичного обслуговування та освіти було особливо складним.

Акти насильства, дискримінації та інші порушення на ґрунті сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності

Находили повідомлення про використання поліцією законів про торгівлю людьми як привід для нападів на осіб ЛГБТІ. Наприклад, 20 квітня поліція Дніпра здійснила рейд на нічний гей-клуб. За інформацією правозахисної групи ЛГБТІ Наш світ, близько 1-ї години ночі 20-25 поліцейських увірвались у нічний клуб, примусили всіх присутніх лягти на підлогу і залишатись там протягом трьох годин, вилучили всі мобільні телефони й обладнання клубу. За повідомленнями, поліцейські поводитись агресивно, виявляли гомофобію, висловлювали образи, жартували щодо сексуальної орієнтації і змусили двох іноземців, які були в клубі, голосно співати гімн України. Хоча причиною рейду начебто було запобігання торгівлі людьми, в опублікованому рапорті поліції про рейд не було жодних доказів торгівлі людьми, натомість було твердження про те, що власник клубу брав гроші в покровителів в обмін на «створення умов для безладних статевих зносин». Правозахисний ЛГБТ центр «Наш світ» назвав дії поліції «явно гомофобними та незаконними».

Траплялися випадки насильства проти осіб ЛГБТІ, і часто їх скоювали члени радикальних насильницьких угруповань, а влада рідко розслідувала ці випадки належним чином і не притягала порушників до відповідальності. ММПЛУ зауважила, що напади на членів ЛГБТІ спільноти та інших меншин рідко класифікувались відповідно до кримінальних положень, що застосовуються до злочинів на ґрунті ненависті і передбачають серйозніші покарання. Продовжувалось заниження кількості випадків скоєння злочинів та дискримінації проти осіб ЛГБТІ. Наприклад, за повідомленнями преси, 23 червня четверо невідомих побили двох учасників гей-параду в Києві, які направлялись додому після заходу, оббризкали їх перцевим спреєм, били ногами й ображали.

За інформацією Правозахисного ЛГБТ центру «Наш світ», радикальні угруповання постійно намагались зривати заходи ЛГБТІ, вдаючись до насильства або погроз насильством. Наприклад, 11 квітня члени радикальних угруповань «Традиція і порядок» та «Катехон» напали на учасників Європейської лесбійської конференції в Києві. Злочинці вдерлися до приміщення й розпилили сльозогінний газ, нанісши ушкодження 10 особам. Поліція втрутилась і затримала нападників; їх згодом відпустили без

УКРАЇНА

пред'явлення звинувачень.

Хоча провідні політики й міністри засуджували напади на зібрання та окремих осіб ЛГБТІ, представники влади іноді робили публічні заяви, які мали гомофобний характер, або закликали до насильства проти ЛГБТІ осіб.

Наприклад, заступник мера Сум Максим Галицький розмістив у соціальній мережі зображення концентраційного табору з підписом «...невдовзі так звані прайди виглядатимуть саме так». Офіс Генерального прокурора порушив кримінальну справу за звинуваченням у «навмисних діях, спрямованих на розпалювання національної, расової або релігійної ненависті, на приниження національної честі й гідності, або на ображення почуттів громадян у зв'язку з їхніми переконаннями».

Кодекс законів про працю забороняє дискримінацію на робочому місці на ґрунті сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. Проте жодним законом не забороняється така дискримінація в інших сферах, і, за повідомленнями, дискримінація мала значне поширення в працевлаштуванні, житлових питаннях, освіті та інших сферах.

Особи-трансгендери повідомляли про труднощі в отриманні офіційних документів, які відображають їхню гендерну ідентичність, що призводило до дискримінації у сферах охорони здоров'я, освіти та інших.

Упродовж року ММПЛУ повідомляла, що в контрольованих Росією частинах Донецької та Луганської областей загострились соціальне таврування та нетерпимість на ґрунті сексуальної орієнтації чи гендерної ідентичності, як повідомлялося, через застосування законів, що криміналізують «пропаганду одностатевих стосунків».

Соціальна стигматизація ВІЛ і СНІД

Стигматизація та дискримінація в лікувальних закладах перешкоджали ВІЛ-позитивним особам в отриманні медичних послуг. За даними ЮНІСЕФ, діти з ВІЛ/СНІД наражалися на високий ризик бути покинутими, зазнати соціального таврування та дискримінації. Багатьом дітям, інфікованим ВІЛ/СНІД, влада відмовляла в можливості відвідувати дитячі садки або школи. Особи з ВІЛ/СНІД потерпали від дискримінації в питаннях забезпечення житлом та працевлаштування.

Розділ 7. Права найманих працівників

а. Свобода об'єднань і право на ведення колективних переговорів

Конституція забезпечує свободу об'єднань як основоположне право й встановлює право на членство в незалежних профспілках. Закон надає більшості найманих працівників право створювати та вступати до незалежних профспілок, брати участь у колективних переговорах і проводити законні

УКРАЇНА

страйки. Немає жодних законів чи правових механізмів, які б запобігали антипрофспілковій дискримінації, хоча кодекс законів про працю вимагає від роботодавців надавати обґрунтування для скорочень і звільнень, і профспілкова діяльність не є прийнятним обґрунтуванням. Передбачено судові процедури щодо поновлення на посаді, виплати заборгованості з заробітної платні та штрафних санкцій, але спостерігачі характеризували виконання судових рішень як довільне й непередбачуване, з розміром відшкодування занадто низьким, щоб це стимулювало роботодавців до виконання закону.

Закон містить кілька обмежень свободи об'єднань і права на ведення колективних переговорів. Низка законів, що стосуються організацій працівників, є надмірно складними й суперечливими. Наприклад, згідно двох законів щодо статусу профспілок, вони вважаються юридичними особами тільки після державної реєстрації. Однак згідно ще одного закону, профспілка вважається юридичною особою після прийняття її статуту. Внутрішнє протиріччя між цими законами породжує перешкоди при спробах працівників створити профспілки. Також профспілки повідомляють про значні бюрократичні перепони в процесі реєстрації, включаючи сплату нотаріальних зборів і обов'язкове відвідування щонайменше 10 різних установ. Більше того, незалежні профспілки повідомляли про численні випадки утисків з боку офіційних представників місцевих органів правопорядку під час проходження процесу реєстрації, у тому числі нетипові та незаконні вимоги про надання документації та інформації про членів профспілки.

Юридична процедура щодо організації страйку є складною і суттєво перешкоджає проведенню страйків, тим самим штучно зменшуючи кількість неофіційних виробничих протестів. Правовий процес розв'язання виробничих суперечок вимагає застосування процедур розгляду, примирення та арбітражного врегулювання, які залучені сторони можуть розтягувати на місяці. Тільки після завершення цього процесу працівники можуть проголосувати за страйк, який суди все одно можуть заборонити. Право на страйк також обмежується вимогою, щоб за його проведення проголосував значний відсоток працівників (дві третини від загальної кількості делегатів зустрічі працівників або 50 відсотків працівників підприємства) перш, ніж його можна бути оголошувати. Влада має повноваження відмовити працівникам у праві на страйк з огляду на національну безпеку або захист здоров'я чи «прав і свобод» громадян. Закон забороняє проведення страйків широким категоріям працівників, включаючи персонал Офісу Генерального прокурора, судової системи, збройних сил, органів безпеки, правоохоронних відомств, транспортної галузі та державним службовцям.

Юридичні перепони ускладнювали участь незалежних профспілок, не пов'язаних з Федерацією професійних спілок України (ФПУ), у тристоронніх переговорах, програмах соціального страхування або представленні інтересів

УКРАЇНА

працівників на національному та міжнародному рівнях. Ці юридичні перепони, що витікають з застарілого трудового кодексу, підривали здатність дрібніших незалежних профспілок діяти ефективно, представляючи інтереси своїх членів. Влада не забезпечувала ефективного чи послідовного виконання законів про працю.

Захисники прав найманих працівників продовжували заявляти про своє занепокоєння щодо незалежності профспілок від контролю з боку влади або роботодавців. Незалежні профспілки заявляли, що найбільша в країні конфедерація профспілок, ФПУ, користувалася близькими стосунками з роботодавцями і членами деяких політичних партій. Влада і надалі відмовляла профспілкам, не пов'язаним з ФПУ, в передачі частки спірних активів профспілок, успадкованих ФПУ від колишніх радянських профспілок, – суперечка, що триває понад два десятиліття.

Представники незалежних профспілок продовжували потерпати від насильства й залякування і повідомляли, що службовці місцевих правоохоронних органів часто ігнорували або сприяли порушенням їхніх прав. Захисники інтересів працівників повідомляли про збільшення кількості випадків помсти членам профспілок, що брали участь у антикорупційній діяльності на місці роботи.

б. Заборона примусової чи обов'язкової праці

Закон забороняє більшість форм примусової або обов'язкової праці. Покарання за порушення було достатньо суворим для стримування порушень, але ресурси, інспекції та засоби усунення порушень були недостатніми для того, щоб забезпечити виконання закону.

Протягом року МОМ реагувала на численні випадки примусової праці, включаючи порнографію, кримінальні дії, трудову експлуатацію, жебракування, сексуальну та інші форми експлуатації. МОМ Україна повідомила, що допомогла шістьом дітям (чотирьом жіночої статі і двом чоловічої), з яких трьох залучали до примусової праці або жебракування. Щорічні звіти про протидію влади використанню примусової праці в державному секторі вказали на те, що влада не вживала заходів, щоб дослідити свої власні ланцюжки постачання для виявлення доказів сучасного рабства. Торгівці людьми залучали деяких дітей до примусової праці (дивитись розділ 7.в.).

За інформацією МОМ, виявлені жертви торгівлі людьми отримали всебічну допомогу для реінтеграції, включаючи юридичну допомогу, медичне обслуговування, психологічне консультування, фінансову підтримку, професійне навчання та інші види допомоги залежно від особистих потреб. Спостерігачі, однак, повідомляли, що надання допомоги було проблематичним через недостатнє фінансування й високу плінність навченого персоналу. Влада

УКРАЇНА

продовжувала покладатись на міжнародні організації та НУО з міжнародним фінансуванням для виявлення жертв і надання переважній більшості жертв захисту й допомоги.

Дивіться також *Доповідь* Державного Департаменту *про торгівлю людьми* за посиланням <https://www.state.gov/trafficking-in-persons-report/>.

в. Заборона дитячої праці та мінімальний вік працездатності

Для більшості видів працевлаштування мінімальний вік становить 16 років, але за згодою батьків діти віком 14 років можуть виконувати «легку роботу». У той час як закон забороняє найгірші форми дитячої праці, він не завжди наділяє інспекторів достатніми повноваженнями, щоб проводити перевірки.

З січня по жовтень Державна служба з питань праці провела 2516 інспекцій з перевірки дотримання законів про дитячу працю. Інспекції виявили 41 організацію, що залучали дитячу працю. З них 14 діяли у сфері послуг, п'ять – у промисловості, п'ять – у сільському господарстві та 17 в інших секторах. Інспекції виявили 57 випадків залучення неоформлених працівників і 15 неповнолітніх, які отримували неофіційну платню. За інформацією міжнародних груп з захисту інтересів трудящих, зростала проблема використання дитячої праці при добуванні бурштину.

Найчастішими порушеннями законів про дитячу працю були робота в небезпечних умовах, підвищена тривалість робочого дня, неналежне ведення обліку праці та затримки у виплаті заробітної платні. Влада створила інституційні механізми для забезпечення виконання законів та норм про дитячу працю. Проте обмежений рівень стягнення штрафів, накладених за порушення стосовно дитячої праці, утруднював примус до дотримання законів про дитячу працю.

Покарання за порушення законодавства про дитячу працю були недостатніми для запобігання їх порушенням.

Дивіться також доповідь Департаменту Праці *Дані про найгірші форми дитячої праці* за посиланням <https://www.dol.gov/agencies/ilab/resources/reports/child-labor/findings> і *Перелік товарів, що виробляються з залученням дитячої або примусової праці* Департаменту Праці за посиланням: <https://www.dol.gov/agencies/ilab/reports/child-labor/list-of-goods>.

г. Дискримінація в галузі праці та занять

Кодекс законів про працю забороняє дискримінацію на робочому місці на ґрунті раси, кольору, політичних, релігійних та інших переконань, статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, етнічного, соціального та іноземного походження, віку, стану здоров'я, інвалідності, захворювання на ВІЛ/СНІД, сімейного та майнового стану, за мовними чи іншими ознаками.

УКРАЇНА

Влада не забезпечувала ефективного виконання закону, і дискримінація у сфері працевлаштування, як повідомлялось, траплялася за ознаками статі, інвалідності, національності, раси, статусу меншини, сексуальної орієнтації чи гендерної ідентичності та ВІЛ-позитивного статусу. Найвищий рівень пов'язаної з роботою дискримінації спостерігався в сільському господарстві, будівництві, гірничо-видобувній галузі, важкій промисловості та у сфері послуг. Законом передбачена цивільна, адміністративна та кримінальна відповідальність за дискримінацію на робочому місці. Покарання були недостатніми, щоб запобігати порушенням.

Жінки отримували меншу заробітну платню через обмежені можливості кар'єрного зростання і залежно від типу галузей, які їх працевлаштовували. За даними Державної служби статистики, чоловіки заробляли в середньому на 23 відсотки більше, ніж жінки. Ця різниця була викликана не прямою дискримінацією при встановленні розміру зарплатні, а виникла через горизонтальну та вертикальну стратифікацію ринку праці: для жінок існувала вища ймовірність працювати в секторах з нижчим рівнем оплати праці та на нижчих посадах. Жінки посідали меншу кількість виборних чи призначених посад на національному та регіональному рівнях. У липні було представлено урядове дослідження положення чоловіків і жінок в енергетичній галузі, результати якого вказували на можливі способи розв'язання проблеми гендерного дисбалансу в галузі. Дослідження послуговувалось даними за 2018 та 2019 роки і виявило, що, хоч частка жінок у галузі поступово зростала, але й надалі становила лише 25-27 відсотків працівників нафтогазової галузі.

д. Прийнятні умови праці

Щорічний бюджет країни встановлює визначений урядом рівень мінімальної заробітної платні, який є вищим за прожитковий мінімум. Деякі працівники в тіньовому секторі отримували заробітну плату, нижчу за встановлений мінімум.

Трудовим законодавством встановлено максимальний робочий тиждень тривалістю 40 годин, щонайменше 42-годинний період відпочинку на тиждень і мінімум 24 дні оплачуваної відпустки на рік. Закон передбачає подвійну плату за понаднормову роботу та встановлює дозволена кількість годин понаднормової роботи. Закон вимагає, щоб кількість понаднормової роботи була узгоджена між роботодавцями та місцевою профспівковою організацією, і обмежує кількість годин понаднормової роботи чотирма годинами протягом двох послідовних діб та 120 годинами на рік.

Закон вимагає від роботодавців забезпечувати стандарти безпеки на робочих місцях. Роботодавці повинні дотримуватись вимог охорони праці й техніки безпеки, але іноді ігнорували ці норми через відсутність механізму забезпечення їх дотримання чи суворого накладання покарань. Закон дає працівникам право відмовлятися перебувати в небезпечних умовах праці без

УКРАЇНА

ризиком втрати роботи. Роботодавці в металургійній та гірничо-видобувній галузях часто порушували це правило й чинили тиск на працівників, примушуючи їх до звільнення.

Великою проблемою протягом року залишалася заборгованість з заробітної плати. Відсутність засобів правового захисту, бюрократичні суперечки й корупція на державних і приватних підприємствах блокували зусилля з повернення заборгованої платні, що призводило до значних крадіжок зарплат. Станом на 1 вересня загальна заборгованість по зарплатах у країні зменшилась до 2,8 мільярда гривень (118 мільйонів доларів США) з 3,6 мільярдів гривень (152 мільйони доларів США) у вересні 2018 року. Більша частина цієї заборгованості припадала на Луганську й Донецьку області. У вересні Незалежна профспілка гірників України повідомила, що борги з зарплати у вугільній галузі досягли майже 1,3 мільярда гривень (55 мільйони доларів США) порівняно з 930 мільйонами гривень (39 мільйонів доларів США) станом на вересень 2018 року. Заборгованість і корупція загострювали трудові відносини в галузі й викликали численні протести.

11 вересня уряд прийняв Постанову №838 «Питання Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства». Цією постановою змінено органи влади у сфері праці в Міністерстві соціальної політики і передано відповідальність за працевлаштування, зайнятість населення і трудову міграцію Міністерству розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства. Крім того, Державну службу праці (Інспекцію праці) також було передано до Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства.

Влада не завжди забезпечувала ефективне виконання трудового законодавства. У 2017 році влада прийняла новий порядок державного контролю й нагляду за дотриманням вимог трудового законодавства, яким були запроваджені нові форми й правила нагляду за виконання вимог трудового законодавства, розширені повноваження інспекторів умов праці, змінені процедури накладання штрафів за порушення вимог законів про працю і запроваджені особливі форми здійснення контролю інспекторами умов праці, а саме інспекційні поїздки та дистанційне інспектування. Проте інспекції праці бракувало фінансування, технічних можливостей і професійних кадрів для ефективного проведення незалежних інспекцій.

Інспектори умов праці можуть оцінювати міру дотримання законів, спираючись на отримані повідомлення або іншу інформацію з відкритих джерел щодо можливих випадків прихованого працевлаштування. Сюди входить і інформація про можливі порушення, яка стає відома службі від інших державних органів. Наприклад, коли податкові органи виявляють розбіжність між кількістю працівників компанії та обсягами її продукції

УКРАЇНА

порівняно з середніми показниками в галузі, вони можуть передати цю справу до органів контролю умов праці, які перевіряють дотримання законів про працю.

Під час інспекційних поїздок з метою перевірки на можливе приховане працевлаштування інспектори умов праці мають право входити в будь-яке місце роботи без попереднього повідомлення, в будь-який час дня або ночі. Також закон дозволяє інспекторам праці притягти роботодавця до відповідальності за певні види порушень (наприклад, приховане працевлаштування) і дає їм повноваження видавати наказ про припинення діяльності, на яку накладається обмеження. Інспектори праці також можуть відвідувати роботодавця для того, щоб здійснювати контроль за виконанням трудового законодавства, та інформувати компанію та її працівників про права трудящих і передовий досвід.

У травні суд скасував постанову про інспекції, оскільки виявив, що Кабінет Міністрів прийняв її з порушенням процедури. Після того уряд прийняв нову постанову, яка знов дозволила інспекторам умов праці провадити інспекції дотримання законів про працю без попередження.

30 серпня набула чинності Постанова Кабінету Міністрів № 823 від 21 серпня 2019 року, яка ввела в дію новий «Порядок здійснення державного контролю за додержанням законодавства про працю». Порядок розширив перелік можливих підстав для здійснення контролю Державною службою з питань праці, її територіальними органами та місцевими органами управління. Також надана можливість інспекторам умов праці не повідомляти про інспекційну поїздку, якщо є підозра у використанні неоформлених працівників. Коли інспектори виявляють випадки порушення трудового законодавства, вони вповноважені притягти порушника до відповідальності, якщо є переконливі докази порушень законів про працю.

У вересні 2018 року Кабінет Міністрів прийняв постанову, яка розширює регуляторний нагляд з метою контролю та протидії «тіньовому» працевлаштуванню в неформальному секторі економіки, поширеній практиці оплати праці без укладання трудового договору. Постанова зобов'язує Державну інспекцію з питань праці, Державну фіскальну службу, Державний пенсійний фонд і Національну поліцію переглянути свої внутрішні регламенти з метою запровадження більш суворого контролю для протидії тіньовому працевлаштуванню. Також органи зобов'язані проводити інформаційні кампанії для інформування роботодавців про нові процедури.

Штрафи за порушення правил безпеки на робочому місці були недостатніми для запобігання порушенням. За забезпечення дотримання законів про працю відповідала Державна інспекція з питань праці. Кількість інспекторів та фінансування були обмежені, як і їхні повноваження щодо забезпечення

УКРАЇНА

виконання існуючих норм. Важливим фактором була відсутність механізму координації з іншими державними органами.

Гірники, особливо в нелегальному секторі видобутку, наражались на серйозні проблеми безпеки й охорони праці. Широко розповсюдженими були скарги на проблеми з експлуатаційною безпекою та охороною праці. Поблажливі стандарти безпеки та застаріле обладнання призвели до численних травм на виробництві.

За перші шість місяців року органи влади повідомили про 1943 окремі травми, включаючи 207 смертельних випадків; 352 травми серед працівників вугільних шахт, включаючи 11 смертельних випадків; 238 травм в агропромисловому комплексі, включаючи 33 смертельні; і 149 травм у машинобудуванні, включаючи дев'ять смертельних.

Незважаючи на активні бойові дії поблизу промислових зон на контрольованих урядом територіях Донбасу, підприємства, зайняті у гірничо-видобувній галузі, енергетиці, засоби масової інформації, роздрібна торгівля, виробництво кераміки та транспортна галузь продовжували працювати. Бойові дії призвели до пошкодження шахт і заводів внаслідок відключення енергопостачання, знищення трансформаторів, фізичного пошкодження під час артобстрілів та, як повідомляли, навмисне затоплення шахт об'єднаними силами, очолюваними Росією. Особливо уразливими були шахтарі, оскільки в разі припинення електропостачання вони могли залишитися в скрутному становищі під землею. Крім цього, припинення електропостачання загрожувало дієздатності шахтного захисного обладнання, яке запобігало накопиченню вибухонебезпечних газів.

КРИМ

У лютому 2014 року російські сили увійшли на територію Кримського півострова, що є територією України, і здійснили його військову окупацію. У березні 2014 року Росія оголосила про входження півострова до складу Російської Федерації після сфальсифікованого референдуму, який був порушенням Конституції України. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН №68/262 «Щодо територіальної цілісності України» від 27 березня 2014 року та Резолюція №74/168 про «Стан з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна)» від 9 грудня 2019 року закликали держави та міжнародні організації не визнавати жодних змін у статусі Криму і підтвердили рішучість Організації Об'єднаних Націй щодо визнання Криму частиною України. У квітні 2014 року законодавчий орган України (Верховна Рада) прийняв закон, яким поклав відповідальність за порушення прав людини в Криму на Російську Федерацію як державу-окупанта. Сполучені Штати не визнають спробу Російської Федерації «анексувати» Крим. З моменту початку російської окупації та заявленої «анексії» півострова в

УКРАЇНА

українському Криму застосовується російське законодавство. Детальну інформацію щодо законів та порядків Російської Федерації дивіться у Звіті про стан дотримання прав людини в Росії.

РЕЗЮМЕ

Управління окупованим Кримом здійснює місцева окупаційна влада, встановлена російським урядом і очолювана Сергієм Аксьоновим у ролі «прем'єр-міністра» «державної ради республіки Крим». «Державна рада» відповідає за поточне управління та інші владні функції. У 2016 році загальнонаціональні парламентські вибори в Росії передбачали і місця, виділені для оголошеного анексованим Криму, – крок, який був широко засуджений міжнародним співтовариством і суперечив українській конституції.

Російські урядові органи, включаючи Міністерств внутрішніх справ, Федеральну службу безпеки (ФСБ), Федеральний слідчий комітет та Генеральну прокуратуру, застосовували й забезпечували виконання російського законодавства в Криму так, наче це частина Російської Федерації. ФСБ здійснювала також функції безпеки, контррозвідки, боротьби зі злочинністю та корупцією. «Національна поліція» діяла під егідою російського Міністерства внутрішніх справ. Російська влада здійснювала контроль над російськими збройними силами та силами безпеки, розміщеними в Криму.

Серед серйозних порушень прав людини були зникнення; катування, включаючи ув'язнення в закладах каральної психіатрії; жорстоке поводження з затриманими як покарання або для вибивання зізнань; суворі умови у в'язницях і переведення в'язнів до Росії; свавільні арешти й затримання; політичне ув'язнення; всеохоплююче і свавільне втручання в особисте життя; жорсткі обмеження свободи слова, преси та інтернету, включаючи насильство проти журналістів і блокування вебсайтів; грубе й масове придушення свободи зібрань і релігії; жорстке обмеження свободи об'єднань, включаючи заборону Меджлісу кримськотатарського народу; значні обмеження свободи пересування; обмеження участі в політичному процесі; системна корупція; насильство і систематична дискримінація кримських татар та етнічних українців.

Окупаційна влада практично не вживала заходів для розслідування чи притягнення до відповідальності посадовців або осіб, які порушували права людини, створюючи цим атмосферу безкарності й беззаконня.

Розділ 1. Повага до недоторканності особи, включно з захистом від такого:

а. Свавільне позбавлення життя та інші незаконні або політично вмотивовані вбивства

Надійшло кілька повідомлень про вбивства кримських татар невідомими.

УКРАЇНА

Протягом року принаймні четверо зниклих безвісти кримських татар було знайдено мертвими; жодних повідомлень про розслідування чи свідчень про те, що окупаційна влада вживала заходів до затримання злочинців, не було. Наприклад, 22 квітня зник Рашид Ягаєв. 9 липня його тіло з прив'язаним до шиї тягарем прибило до берега Чорного моря поблизу села Миколаївка. До кінця року у зв'язку з цією справою нікого арештовано не було.

Окупаційна влада не розслідувала належним чином випадки убивства кримчан, що трапилися в 2014 та 2015 роках. За даними Міністерства закордонних справ України, 12 мешканців Криму, які зникли під час окупації, пізніше були знайдені мертвими. Окупаційна влада не розслідувала й інші випадки підозрілих смертей та зникнень, іноді класифікуючи їх як самогубство. Спостерігачі за дотриманням прав людини повідомляли, що часто в таких випадках родини не опротестовували ці висновки, побоюючись помсти.

б. Зникнення

Находили повідомлення про викрадення та зникнення, до яких була причетна окупаційна влада. Наприклад, за повідомленнями в пресі, ФСБ арештувала кримського татарина Едема Яячікова під час масових нальотів на помешкання кримських татар, що відбувались 27 березня (дивитись розділ 1.г.); станом на листопад його місцезнаходження було невідоме. Родичі подали заяву про зникнення безвісти, за якою, як повідомляли, велося розслідування, а захисники прав людини намагалися знайти його в слідчих ізоляторах, куди помістили інших осіб, арештованих того дня, але так і не змогли з'ясувати його місцезнаходження.

Згідно з серпневою спеціальною доповіддю Генерального секретаря ООН, який посилався на дані ММПЛУ, протягом періоду з 2014 року по 30 червня приблизно 42 особи стали жертвами насильницького зникнення. Окупаційна влада не розслідувала належним чином випадки смертей та зникнення. Правозахисні групи повідомляли, що поліція часто відмовлялась реєструвати заяви про зникнення, залякувала й погрожувала затриманням тим, хто намагався повідомити про зникнення. На думку української влади та правозахисних груп, російські служби безпеки викрадали людей за опір російській окупації, щоб посіяти страх серед населення й не допустити інакодумства.

в. Каткування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують людську гідність, види поводження чи покарання

Находили численні повідомлення про те, що окупаційна влада в Криму застосовувала тортури та в інші способи виявляла жорстокість до жителів, які виступали проти окупації. Спостерігачі за дотриманням прав людини повідомляли, що російські окупаційні сили застосовували до кримських татар

УКРАЇНА

та особливо етнічних українців фізичне насильство. Наприклад, 17 квітня агенти ФСБ затримали кримськотатарського активіста Раїма Айвазова при спробі перетнути адміністративний кордон між Кримом та контрольованою урядом частиною України. За словами його адвоката, представники ФСБ били його, посадили в автомобіль і вивезли до ближнього лісу, де інсценували страти, вистрілюючи кілька разів поруч з його головою. Айвазова звинуватили в тероризмі, і станом на жовтень він перебував у слідчому ізоляторі Сімферополя. Спостерігачі вважали ці звинувачення необґрунтованими.

Окупаційна влада демонструвала тенденцію до використання каральної психіатрії як засобу тиску на затриманих осіб. Наприклад, за повідомленнями в пресі, 25 липня Арсен Абхаїров, Ескендер Абдулганієв і Рустем Емірусейнов, які перебували під судом за начебто приналежність до ісламської організації «Хізб ут-Тахрір», забороненої в Росії як терористична група, але законної в Україні, були перевезені до однієї з сімферопольських лікарень для примусової психіатричної експертизи. Їхній адвокат розцінив цей крок влади як спробу зламати волю його клієнтів і залякати їх.

За даними Кримської правозахисної групи, станом на початок жовтня з початку окупації приблизно 30 кримських татар-підсудних були піддані психіатричній експертизі та ізоляції проти їхньої волі та без очевидної медичної потреби (дивитись розділ 1.г.).

Спостерігачі за дотримання прав людини повідомляли, що окупаційна влада також погрожувала людям насильством або ув'язненням, якщо вони не свідчитимуть у суді проти тих, хто, на думку влади, виступав проти окупації.

Находили повідомлення про напади на невідомих осіб на противників окупації. Наприклад, за інформацією Харківської правозахисної групи, 2 січня двоє невідомих напали на кримськотатарського активіста Різу Асанова, відомого підтримкою кримськотатарських політичних в'язнів, у той час, коли він знімав документальний фільм. Він отримав удар палицею по голові. Коли він прийшов до тями, ці двоє сказали йому, що це «останнє попередження», і «наступного разу ти помреш». Лікарі діагностували струс мозку та інші травми. Він заявив про напад у поліцію, але, за його словами, не отримав жодного підтвердження своєї заяви.

Умови утримання у в'язницях і слідчих ізоляторах

За повідомленнями, умови у в'язницях та слідчих ізоляторах залишались важкими й загрозливими для життя через пере населеність та погані умови.

Фізичні умови: ММПЛУ повідомляла про нелюдські умови в офіційних місцях утримування під вартою в Криму. Як зазначалось у серпневій спеціальній доповіді Генерального секретаря ООН, сімферопольський слідчий ізолятор був дуже переповнений: при максимальній місткості 747 осіб середня кількість

УКРАЇНА

ув'язнених протягом останніх двох років перевищувала 1300. Така перенаселеність змушувала ув'язнених спати позмінно, ділячи койки. За даними Кримської правозахисної групи, особи, утримувані в сімферопольському слідчому ізоляторі, скаржились на погані санітарні умови, поламані туалети і недостатнє опалення. Затримані, що мали діагноз ВІЛ, а також туберкульоз та інші інфекційні захворювання, утримувались у єдиній камері.

Надходили повідомлення про те, що затриманим відмовляли в медичному обслуговуванні, навіть при серйозних станах і захворюваннях. Як зазначено в серпневій спеціальній доповіді Генерального секретаря ООН, «тюремні посадові особи, як повідомлялось, або ігнорували медичні потреби ув'язнених, або не надавали ефективної медичної допомоги». Наприклад, за даними «Human Rights Watch», Едем Бекіров, 58-річний кримський татарин з ампутованою ногою, діабетом та серйозним серцевим захворюванням, який перебував в ув'язненні в Сімферопольському слідчому ізоляторі з грудня 2018 року, не отримував належного лікування діабету, йому відмовили в важливій операції на серці, його не забезпечували важливими медичними матеріалами для догляду за незагоєною раною. 11 червня Європейський суд з прав людини виніс рішення про його термінову госпіталізацію для обстеження та лікування, але окупаційна влада відмовилась це робити, пояснюючи це тим, що не може перевірити ані фактів, наведених у судовій постанові, ані автентичності самої постанови. Його було переведено до лікарні 27 серпня після погіршення стану, і 7 вересня його відпустили на материкову частину України як одного з учасників «обміну полоненими» між Україною та Росією.

За інформацією Кримської правозахисної групи, з початку окупації в 2014 році станом на 1 вересня до Російської Федерації було переведено 61 в'язня-кримчанина. Одним з чинників таких переведень була відсутність спеціалізованих пенітенціарних установ у Криму, через що виникала необхідність переведення неповнолітніх, осіб, засуджених до довічного ув'язнення, та в'язнів, що страждали на серйозні психічні та фізичні захворювання.

За даними серпневої спеціальної доповіді Генерального секретаря ООН, в'язням, яких Російська Федерація вважала громадянами Росії, відмовляли у відвіданні консулом, а деяких кримчан було переведено до тюремних закладів у Росії без українських паспортів.

Надходили повідомлення про фізичне насильство між в'язнями. Наприклад, за даними Кримської правозахисної групи, 15 травня окупаційна влада повідомила про поранення в'язня в сімферопольському слідчому ізоляторі, після чого той помер у лікарні. Влада заявила, що на в'язня напав його співкамерник.

УКРАЇНА

Повідомляли, що тюремне керівництво мстилося тим в'язням, які відмовились від громадянства Російської Федерації, поселяючи їх у менші камери або в камери одиночного ув'язнення.

Незалежний моніторинг: Окупаційна влада не дозволяла незалежним неурядовим спостерігачам або міжнародним організаціям здійснювати моніторинг умов у в'язницях і слідчих ізоляторах. Окупаційна влада дозволила «омбудсмену з прав людини» Людмилі Лубіній відвідувати в'язнів, але активісти-правозахисники розцінювали Лубіну не як незалежного діяча, а як особу, що представляє інтереси окупаційних властей.

г. Свавільний арешт або затримання

Процедура арешту та поводження з затриманими

Дивіться *Звіт про стан дотримання прав людини в Росії* для отримання інформації щодо відповідних російських законів і процедур, які застосовувала та забезпечувала їх виконання російська влада в окупованому Криму.

Свавільний арешт: Продовжували відбуватися свавільні арешти, які, на думку спостерігачів, були засобом насадження страху, придушення опозиції та покарання тих, хто опирався окупації. Служби безпеки регулярно проводили рейди на поселення кримських татар, які супроводжувались затриманнями, допитами й часто кримінальними звинуваченнями. Станом на червень “Кримськотатарський ресурсний центр” зафіксував 69 політично вмотивованих затримань і 97 допитів.

ММПЛУ зауважила, що причини арештів нібито членів «терористичних» чи «екстремістських» груп часто практично не містили доказів того, що підозрювані становили реальну загрозу суспільству, плануючи або здійснюючи конкретні дії.

ММПЛУ зауважила, що переважною більшістю затриманих під час поліцейських рейдів були представники кримськотатарської спільноти. За даними Кримськотатарського ресурсного центру, з 69 осіб, затриманих у період з січня по червень, 57 були кримськими татарами. ММПЛУ зазначила, що рейди часто проводилися під приводом нібито необхідності вилучення матеріалів, що пов'язують підозрюваних з групами, забороненими в Російській Федерації, але законними в Україні.

Наприклад, за інформацією ММПЛУ, 27 березня ФСБ здійснила рейд на 25 будинків кримських татар у місті Сімферополі, а також у селах Білогірського та Красногвардійського районів. Сили безпеки цілили на будинки активістів – членів руху Кримська солідарність, правозахисної організації, що надає правову, фінансову і моральну підтримку рідним та адвокатам політичних в'язнів; під час рейду було арештовано 20 осіб, але одна людина зникла одразу після арешту (дивитись розділ 1.б.). За даними

Звіти про підходи до прав людини в різних країнах за 2019 рік

Лержавний департамент США • Бюро з питань демократії, прав людини і трудових відносин

УКРАЇНА

правозахисних груп, служби безпеки не мали ордеру на обшук і відмовляли затриманим у доступі до адвокатів. Наступного дня агенти ФСБ обшукали кожен будинок у селі Строганівка, безуспішно шукаючи чотирьох кримських татар, яких не було в їхніх власних домівках під час обшуків минулого дня. Представники окупаційної влади заблокували село і встановили контрольно-пропускні пункти для перевірки всіх автомобілів. 28 березня трьох із цих чоловіків було затримано в Ростові-на-Дону, Росія. З 24 осіб, арештованих 27-28 березня, п'ятьох звинуватили в організації діяльності терористичної організації («Хізб ут-Тахрір», яка в Україні є законною), що тягне за собою вирок аж до довічного ув'язнення. Інших звинуватили в участі в діяльності терористичної організації, що тягне за собою вирок про позбавлення волі на термін до 20 років. 30 березня всіх чоловіків було переведено на досудове утримання до Росії, де вони перебували станом на жовтень.

Ще однією мішенню для рейдів та свавільних арештів протягом року були Свідки Єгови. Наприклад, 20 березня окупаційна влада провела рейд на домівки Свідків Єгови в Ялті та Алушці і затримала для допиту шістьох членів групи, яка заборонена в Росії як екстремістська організація.

Часто затриманим відмовляли в доступі до адвоката під час допитів. Наприклад, 30 травня представники окупаційної влади з «центру боротьби з екстремізмом» «міністерства внутрішніх справ» затримали двох кримськотатарських активісток – Муміне Салієву, дружину політичного в'язня й учасницю руху «Кримська солідарність», і Лютфіє Зудієву, директорку дитячого центру та громадську активістку. За інформацією Кримської правозахисної групи, активісток допитували протягом кількох годин, при цьому влада відмовилась повідомити їхніх адвокатів про місце утримання або надати доступ до їхніх клієнтів. Обом жінкам було висунуто звинувачення в пропаганді за публічну демонстрацію «екстремістських символів». Суд оштрафував їх на 1000 російських рублів (15 доларів США) та 2000 російських рублів (30 доларів США), відповідно.

д. Відмова в забезпеченні справедливого публічного судового процесу

Під російським окупаційним режимом «судова влада» не була ані незалежною, ані неупередженою. Судді, обвинувачі та адвокати діяли за політичними вказівками окупаційної влади, а результати судових процесів виглядали заздалегідь визначеними через втручання влади. ММПЛУ зауважила, що адвокати, які захищали осіб, звинувачених в екстремізмі або тероризмі, ризикували самі стикнутися з аналогічними звинуваченнями. ММПЛУ згадала тривалий тиск на адвоката з прав людини Еміля Курбедінова, якого було арештовано в грудні 2018 року і засуджено до восьми діб ув'язнення за допис у соціальній мережі, який був зроблений ще до початку окупації і який начебто

УКРАЇНА

містив «екстремістські символи». Після винесення обвинувального вироку «міністерство юстиції» окупаційної влади подало в січні скаргу до кримської «адвокатської палати», вимагаючи позбавлення його статусу адвоката. Станом на листопад його не позбавили цього статусу.

Процедури судового розгляду

Все більшу кількість підсудних у політично вмотивованих справах переводили до Російської Федерації для судового розгляду. Дивіться *Звіт про стан дотримання прав людини в Росії* для отримання інформації щодо відповідних російських законів і процедур, які застосовувала та забезпечувала їх виконання російська влада в окупованому Криму.

Окупаційна влада перешкождала доступу підсудних до послуг адвоката. Як зазначено в серпневій спеціальній доповіді Генерального секретаря ООН, підсудних, яким було висунуто звинувачення в тероризмі або екстремізмі, часто під тиском змушували відмовитись від своїх найнятих у приватному порядку адвокатів в обмін на обіцяну поблагливість.

Політичні в'язні та затримані

За оцінками Кримської правозахисної групи, станом на серпень 93 кримчанина було позбавлено волі в окупованому Криму або в Росії за політичними або релігійними звинуваченнями; з них 66 були кримськими татарами-мусульманами, засудженими за звинуваченням в тероризмі.

Звинувачення в екстремізмі, тероризмі або порушенні територіальної цілісності особливо часто висували противникам окупації, таким як кримські татари, незалежні журналісти та особи, які висловлювали незгоду в соціальних мережах.

е. Свавільне або незаконне втручання у приватне та сімейне життя, порушення недоторканності житла чи таємниці листування

Дивіться *Звіт про стан дотримання прав людини в Росії* для отримання інформації щодо відповідних російських законів і процедур, які застосовувала та забезпечувала їх виконання російська влада в окупованому Криму.

Окупаційна влада та інші займались електронним стеженням, проникали в помешкання та інші приміщення без ордеру, переслідували родичів і сусідів осіб, яких вважала опозиційними діячами.

Окупаційна влада регулярно проводила рейди по домівках з метою залякування місцевого населення, особливо кримських татар та етнічних українців, під приводом нібито пошуку зброї, наркотиків чи «екстремістської літератури». За даними Кримськотатарського ресурсного центру, в період з січня по червень окупаційна влада провела 73 обшуки, з яких 55 – у будинках кримських татар.

УКРАЇНА

Правозахисні групи повідомляли, що російська влада має широкі повноваження підслуховувати телефонні розмови й читати електронне листування і створила мережу інформаторів, які мають повідомляти про підозрілу діяльність. Як повідомлялося, влада спонукала працівників бюджетної сфери доносити на своїх колег, які, можливо, виступають проти окупації. За даними захисників прав людини, підслуховування та відвідування персоналом сил безпеки створювали атмосферу, в якій люди боялись висловлювати будь-які думки, що суперечать окупаційній владі, навіть наодинці з кимось.

11 жовтня СБУ повідомила, що ФСБ примушувала кримчан, які працюють в місцевих організаціях-провайдерах інтернет-послуг передавати до ФСБ інформацію про користувачів інтернету, запідозрених у проукраїнських поглядах. Повідомляли, що ФСБ вимагала від працівників провайдерів збирати й передавати персональні дані, інформацію про користування соціальними мережами, а також іншу приватну інформацію про певних користувачів.

Розділ 2. Дотримання громадянських свобод, у тому числі таких:

а. Свобода слова, у тому числі для преси

Дивіться *Звіт про стан дотримання прав людини в Росії* для отримання інформації щодо відповідних російських законів і процедур, які застосовувала та забезпечувала їх виконання російська влада в окупованому Криму.

Окупаційна влада значно обмежувала свободу слова, а тих, хто висловлював незгоду, в тому числі пресу, піддавала гонінням та судовому переслідуванню.

Свобода слова та самовираження: ММПЛУ зауважила, що окупаційна влада застосовувала «надмірні обмеження свобод слова і самовираження».

Громадяни не могли публічно критикувати російську окупацію без страху репресій. Правозахисні групи повідомляли, що ФСБ вдавалася до широкомасштабного стеження за соціальними мережами, телефонами та засобами електронної комунікації і часто викликала на «розмову» громадян за висловлення чи розміщення постів, спрямованих проти російської окупації.

Окупаційна влада часто розцінювала висловлення незгоди як «екстремізм» і піддавала громадян за це судовому переслідуванню. Наприклад, за повідомленнями преси, 10 червня севастопольський «районний суд» засудив голову севастопольської профспілки робітників Валерія Большакова до двох років і шести місяців ув'язнення умовно за «відкриті заклики до екстремістських дій» у зв'язку з його критикою окупаційної влади в соціальних мережах. Большаков закликав змінити «путінський режим» на «диктатуру пролетаріату».

Окупаційна влада продовжувала переслідувати й штрафувати громадян за демонстрацію українських або кримськотатарських символів, які були

УКРАЇНА

заборонені як «екстремістські». Наприклад, за повідомленнями НУО, 26 червня «районний суд» міста Саки оштрафував місцевого мешканця Олега Приходька за «публічну демонстрацію атрибутів або символів екстремістських організацій». Приходько вивісив на своєму автомобілі український та кримськотатарський прапори. 9 жовтня влада арештувала Приходька під час рейду на його помешкання, коли в його гаражі начебто «знайшли» вибухівку, яка, на думку правозахисників, була туди підкладена. 28 жовтня влада звинуватила Приходька в тероризмі та володінні вибуховими речовинами.

Окупаційна влада розцінювала висловлювання підтримки суверенітету України над півостровом як еквівалент підривання територіальної цілісності Росії. Наприклад, за інформацією Кримської правозахисної групи, 29 січня окупаційна влада звинуватила члена Меджлису кримськотатарського народу Іскандера Барієва у закликах до порушення територіальної цілісності Російської Федерації у зв'язку з його дописом у фейсбуці в грудні 2018 року, в якому він закликав до «звільнення» Криму від російської окупації і критикував репресії, що відбувались на півострові.

Численними були повідомлення про те, що окупаційна влада затримувала й судила осіб, які намагались зафіксувати рейди на домівки або судові засідання. Наприклад, за повідомленнями преси, 27 березня сімферопольський суд засудив кримськотатарського активіста Іскандера Мамутова до п'яти діб позбавлення волі за «дрібне хуліганство», оскільки він знімав представників служб безпеки під час рейдів на помешкання кримських татар.

Упродовж року окупаційна влада піддавала судовому переслідуванню осіб за зміст дописів у соціальних мережах, написаних ще до початку окупації Криму Росією. Наприклад, 2 липня поліція затримала мешканця міста Судака Сеяра Емірова за відео, розміщене в одній з соціальних мереж у 2013 році. У цьому відео йшлося про місцеві збори «Хізб ут-Тахрір», яка є законною в Україні. Місцевий окупаційний «суд» оштрафував його на 1500 рублів (23 долари США) за «виробництво екстремістських матеріалів».

Надходили повідомлення про те, що влада піддавала судовому переслідуванню осіб за згадування їх у дописах в соціальних мережах, авторами яких вони не були. Наприклад, за інформацією Кримської правозахисної групи, 31 травня суд Сімферополя оштрафував кримськотатарську активістку Лютфіє Зудієву на 2000 рублів (30 доларів США) за те, що її відмічали в дописах 2014 року, зроблених іншою особою, в яких, за заявами влади, також містились заборонені символи.

Свобода преси і засобів масової інформації, включаючи електронні ЗМІ:
Незалежні друковані та аудіовізуальні засоби масової інформації не могли вести вільну діяльність. Окупаційна влада відмовилася реєструвати більшість незалежних засобів масової інформації, примусивши їх до закриття в 2015 році.

УКРАЇНА

За повідомленням Кримської правозахисної групи, після початку окупації багато місцевих журналістів покинули Крим або полишили свою професію. В умовах відсутності незалежних засобів масової інформації в Криму та серйозного ризику, з яким стикалися журналісти через поширення новин з півострова, головним джерелом інформації про розвиток подій в Криму стали громадські активісти.

Насильство та переслідування: Мали місце численні випадки переслідування російськими службами безпеки або поліцією активістів та затримання журналістів у зв'язку з їхньою громадянською або професійною діяльністю. Наприклад, протягом року служби безпеки, як повідомлялось, переслідували, залякували й арештували журналіста Євгена Гайворонського. Спершу Гайворонський підтримував російську окупацію, але останніми роками почав виступати проти неї, висловлюючи свою позицію відкрито. 6 березня поліція провела обшук у помешканні Гайворонського і вилучила комп'ютери та документи. 22 березня газета «Примечания», що публікувала його статті, оголосила, що більше не публікуватиме його мета ріалів через його проукраїнську позицію. 26 березня Гайворонського арештували через кілька годин після того, як він дав інтерв'ю, в якому критикував окупаційну владу і закликав повернути контроль над півостровом Україні. Поліція стверджувала, що він вживав наркотики, і суддя засудив його до 12 днів позбавлення волі та лікування від наркоманії. Гайворонський заперечував, що вживав наркотики, і наполягав на тому, що звинувачення його було способом підставити його у відповідь на його політичні погляди. 7 травня суд засудив його до ще 10 днів позбавлення волі за відмову пройти медичне обстеження під час перебування в ув'язненні у березні. 22 жовтня поліція затримала Гайворонського, побила, як повідомляли, і вдарила головою об двері поліцейського автомобіля під час затримання. Того ж дня суд засудив його до додаткових 15 днів позбавлення волі за те, що він не закінчив проходження програми лікування від наркоманії згідно з постановою суду в березні. 31 грудня російська окупаційна влада силоміць вивезла Гайворонського з Криму на материкову частину України.

Цензура або обмеження змісту: Після окупації Криму Росією журналісти вдавалися до самоцензури, щоб мати змогу продовжувати подавати репортажі та виходити в ефір. У серпневій спеціальній доповіді Генерального секретаря ООН зазначалось: «Для того, щоб уникнути негативних наслідків у зв'язку з журналістською діяльністю, [журналісти] часто вдавались до самоцензури, використовували псевдоніми та фільтрували зміст перед публікацією. Українські журналісти, як і громадські діячі, яких вважають критиками окупації Криму, стикалися з заборонаю на в'їзд, виданою ФСБ, і не мали змоги потрапити в Крим для заняття своєю професійною діяльністю».

УКРАЇНА

Надходили повідомлення про те, що окупаційна влада намагалась обмежити доступ або видалити з інтернету матеріали про Крим, які її не влаштовували. Наприклад, 5 лютого YouTube повідомив вебсайт з кримською тематикою «*Центр журналістських розслідувань*», який діяв на території материкової України, що отримав повідомлення від російських органів цензури (Роскомнадзор) про те, що матеріали на YouTube каналі «*Центру*» порушують закон. А саме документальний фільм про Еміра-Усеїна Куку, який окупаційна влада оцінила як «екстремістський». YouTube повідомив «*Центр*», що якщо той не видалить матеріал, то сайт може бути змушений його блокувати. 7 лютого «*Amnesty International*» оприлюднила заяву, в якій закликала YouTube не блокувати відео, і YouTube цього не зробив.

Окупаційна влада заборонила більшість програм українською та кримськотатарською мовами, замінивши їх російськомовними. За даними моніторингу засобів масової інформації Кримською правозахисною групою, протягом року окупаційна влада глушила сигнал українських радіостанцій, транслюючи російські радіостанції на тих самих частотах.

Правозахисні групи повідомляли, що окупаційна влада продовжувала забороняти кримським радіостанціям транслювати пісні у виконанні українських співаків.

Ще більш поширеною стала цензура незалежних інтернет-сайтів (дивитись розділ Свобода інтернету).

За даними Кримської правозахисної групи, 10 кримських інтернет-провайдерів протягом року заблокували 14 українських інформаційних вебсайтів і дві соціальні мережі, включаючи сайти Свідків Єгови та Меджлісу кримськотатарського народу.

Національна безпека: Виправдуючи помсту опонентам російської окупації, влада посилювалась на закони, що захищають національну безпеку.

Російська федеральна служба фінансового моніторингу включила до свого списку екстремістів і терористів найбільш видатних критиків окупації. Через потрапляння до цього списку ті люди не могли мати банківських рахунків, користуватись послугами нотаріусів і провадили інші фінансові операції. Станом на жовтень список містив 47 осіб з Криму, включаючи численних політичних в'язнів та їхніх рідних, а також інших осіб, які нібито перебували під судом за свою проукраїнську політичну позицію, наприклад Олега Приходька (дивитися вище розділ Свобода слова).

Влада часто використовувала загрозу «екстремізму», «тероризму» чи інші аргументи, начебто пов'язані з національною безпекою, як підставу, що виправдовувала залякування та судове переслідування людей на помсту за

УКРАЇНА

їхню незгоду з окупацією. Наприклад, 12 липня, як повідомляла преса, суд дав дозвіл на заочний арешт незалежної кримськотатарської журналістки Гультум Халілової за «участь у діяльності незаконного збройного формування на території зарубіжної держави» через те, що вона начебто вступила до збройного батальйону в Україні. Халілова, яка переїхала до материкової України, заперечила будь-який стосунок до збройних угруповань і охарактеризувала справу проти себе як сфабриковану на відплату за її незалежні репортажі про півострів.

Свобода інтернету

Російська окупаційна влада обмежувала свободу висловлювання в інтернеті, застосовуючи в Криму репресивні закони Російської Федерації (дивитись розділ 2.а. *Звіту про стан дотримання прав людини у Росії*). Служби безпеки постійно стежили й контролювали діяльність в інтернеті з метою придушення опозиційних думок. За повідомленнями ЗМІ, окупаційні органи влади допитували й переслідували мешканців Криму за розміщення в інтернеті дописів з проукраїнськими думками (дивитись вище розділ Цензура або обмеження змісту).

Понад 30 українських інтернет-засобів масової інформації увійшли до сотень, заблокованих російською владою в Криму, включаючи кілька сайтів, яких не було в російському федеральному списку на блокування.

Свобода наукової діяльності та культурне життя

Окупаційна влада провадила широку кампанію з придушення кримськотатарської та української мов (дивитись розділ 6 Національні/расові/етнічні меншини).

б. Свобода мирних зібрань та об'єднань

Свобода мирних зібрань

Дивіться *Звіт про стан дотримання прав людини в Росії* для отримання інформації щодо відповідних російських законів і процедур, які застосовувала та забезпечувала їх виконання російська влада в окупованому Криму.

Як зазначено в серпневій спеціальній доповіді Генерального секретаря ООН, «масові заходи, ініційовані особами, яких вважали прихильниками української територіальної цілісності або критиками політики Російської Федерації в Криму, стикалися з перешкодами та/або заборонами з боку окупаційної влади». Наприклад, 9 серпня голова Зарічненської сільської ради відмовила в проханні, поданому кримськотатарським активістом Кемалем Якубовим, щодо проведення масового святкування мусульманського свята Курбан-байрам. Свою відмову вона пояснила відсутністю листа-доповнення від проокупаційної Адміністрації мусульман Криму.

УКРАЇНА

Кримська правозахисна група повідомляла, що кримчан регулярно звинувачували з адміністративних порушеннях за мирні зібрання без дозволу. Наприклад, 21 серпня суд Судака виніс звинувачувальний вирок екологічному активістові Ігорю Савченку за проведення несанкціонованої демонстрації та оштрафував його на 20000 рублів (313 доларів США); 14 серпня Савченко організував демонстрацію проти незаконної забудови мису Меганом.

Окупаційна влада висувала звинувачення в «несанкціонованих зібраннях» за проведення одноосібних пікетів, хоча навіть насаджений в Криму російський закон не вимагає отримання попереднього дозволу на індивідуальний протест. Наприклад, як повідомляла Кримська правозахисна група, 29 березня поліція Сімферополя затримала кримськотатарського активіста Таїра Ібрагімова, який стояв один з плакатом «Поверніть 166 дітям їхніх батьків!!!», протестуючи проти масових арештів 27 березня. Його звинуватили в порушенні правил проведення відкритого протесту. Суд виніс рішення того ж дня і оштрафував його на 15000 рублів (235 доларів США).

Надходили повідомлення про те, що влада використовувала заборону на «несанкціоновану місіонерську діяльність» для обмеження масових зібрань членів релігійних меншин. Наприклад, було порушено три адміністративні справи проти групи прибічників вірування Харе Крішна, які збирались у севастопольському парку для співу мантр. 6 серпня Ленінський «районний суд» Севастополя оштрафував кожного з них на 5000 рублів (78 доларів США) за «несанкціоновану місіонерську діяльність».

«Регламент» обмежує кількість місць, де можна проводити масові заходи, 366 пунктами, внесеними в список. ММППЛУ зазначала, що цей «регламент» обмежує свободу зібрань «спеціально призначеними місцями», перелік яких все скорочується, - крок, який, як виглядає, «спрямований на те, щоб демотивувати користуватись правом на свободу зібрань».

Надходили повідомлення про застосування владою методів примусу для забезпечення участі в мітингах на підтримку «влади». Студентів, викладачів і державних службовців примушували брати участь у пам'ятній акції в день депортації кримських татар, організованій окупаційною владою в Сімферополі 18 травня.

Надходили повідомлення про те, що окупаційна влада звинувачувала й штрафувала людей за начебто порушення правил масових зібрань у відповідь на те, що люди збиралися для спостереження за обшуками будинків силами безпеки.

Свобода об'єднань

Дивіться *Звіт про стан дотримання прав людини в Росії* для отримання

УКРАЇНА

інформації щодо відповідних російських законів і процедур, які застосовувала та забезпечувала їх виконання російська влада в окупованому Криму.

Окупаційна влада широко застосовувала обмеження свободи об'єднань для осіб, які виступали проти окупації. Наприклад, надходили численні повідомлення про вжиття владою заходів для переслідування, залякування та ув'язнення членів правозахисної групи Кримська солідарність, незареєстрованого руху друзів і родичів жертв репресій з боку окупаційної влади (дивитись розділ 1.г.). Протягом року Кримська правозахисна група зареєструвала численні випадки відвідування домівок активістів Кримської солідарності поліцією для залякування їх або попередження не долучатись до «екстремістської» діяльності. Наприклад, щонайменше сімом активістам Кримської солідарності було вручено такі «профілактичні попередження» напередодні 17 травня – річниці депортації кримськотатарського народу в 1944 році.

Окупаційна влада накладала обмеження на Духовне управління мусульман Криму, тісно зв'язане з кримськими татарами. За інформацією правозахисних груп, російські служби безпеки постійно контролювали моління в мечетях на наявність будь-яких згадок про те, що Крим залишається частиною України. Російські служби безпеки також контролювали мечеті на наявність антиросійських настроїв як засіб вербування інформаторів для поліції.

Меджліс кримськотатарського народу залишався під заборонаю через начебто «екстремізм», незважаючи на постанову Міжнародного суду, яка вимагала від окупаційної влади «утриматись від збереження або накладання обмежень на здатність кримськотатарської спільноти зберігати свої представницькі інститути, включаючи Меджліс». Після заборони в 2016 році Меджлісу кримськотатарського народу як «екстремістської організації» окупаційна влада заборонила зібрання членів Меджлісу і переслідувала громадян за обговорення Меджлісу в соціальних мережах.

в. Свобода віросповідання

Дивіться *Міжнародну доповідь про стан релігійних свобод* Державного Департаменту на ресурсі <https://www.state.gov/religiousfreedomreport/>

г. Свобода пересування

Окупаційна влада не поважала право на свободу пересування.

Пересування всередині країни: Окупаційна влада підтримувала державний кордон на лінії адміністративного кордону між материковою частиною України та Кримом. За інформацією ММПЛУ, цей кордон та відсутність громадського транспортного сполучення між Кримом і материковою Україною продовжували підривати свободу пересування на півострів та з нього, що справляло негативний вплив, головним чином, на людей похилого віку, осіб з

УКРАЇНА

обмеженою мобільністю та маленьких дітей.

Находили повідомлення про те, що окупаційна влада вибірково затримувала, а іноді й застосовувала жорстокість до осіб, які намагалися в'їхати до Криму або виїхати з нього. За інформацією правозахисних груп, окупаційна влада регулярно затримувала дорослих чоловіків на адміністративному кордоні, де їх додатково розпитували, погрожували забрати паспорти й документи, забирали телефони й карти пам'яті та розпитували їх годинами. Наприклад, 11 червня ФСБ затримала на адміністративному кордоні активістку Гультум Алієву під час в'їзду на півострів. Активістку доставили в поліцейський відділок у сусідньому місті Армянську. За словами її адвоката, влада звинуватила Алієву в екстремізмі та відпустила пізніше того ж дня.

В інших випадках влада видавала заборону на в'їзд кримським татарам, які намагались перетнути адміністративний кордон з території материкової України. Наприклад, за даними Кримської правозахисної групи, 5 лютого окупаційна влада затримала на адміністративному кордоні кримського татарина Рустема Рашидова, який хотів відвідати свою родину в Криму. Його відпустили після 12-годинного допиту і видали документ з заборону в'їзду до «Російської Федерації».

Окупаційна влада порушувала кримінальні справи проти численних видатних кримськотатарських лідерів, включаючи депутата парламенту Мустафу Джемілева і Рефата Чубарова, діючого голову Меджлісу кримськотатарського народу; кримськотатарського активіста Сінавера Кадирова та Ісмета Юкселя, генерального директора агентства Кримські новини.

За інформацією ММПЛУ, українське законодавство обмежує доступ у Крим трьома визначеними пунктами перетину й накладає санкції, включаючи довгострокову заборону на в'їзд, у разі порушення. Мешканці Криму, які не мали українських паспортів, а мали тільки видані Росією кримські подорожні документи, які не визнаються українською владою, часто стикались із труднощами при переїзді на материкову частину України.

Громадянство: Російська окупаційна влада вимагала, щоб усі жителі Криму були громадянами Росії. До тих, хто відмовлявся від російського громадянства, могло бути застосовано свавільне вигнання. За даними Кримської правозахисної групи, протягом п'яти років російської окупації понад 1500 українців зазнали судового переслідування за те, що не мали російських документів, а стосовно 450 осіб було видано накази про депортацію.

За даними ММПЛУ, в 2018 році «суди» в Криму видали розпорядження про депортацію 231 громадянина України, з яких багато були мешканцями Криму з українським громадянством, чії права на проживання в Криму не були визнані.

Мешканців Криму, які вирішили не приймати російського громадянства,

УКРАЇНА

вважали іноземцями. В деяких випадках вони не могли отримати посвідку на проживання. Ті особи, які мали дозвіл на проживання без російського громадянства, були позбавлені основних прав і не могли володіти землею сільськогосподарського призначення, голосувати або балотуватись на виборні посади, зареєструвати релігійну общину чи перереєструвати приватний автомобіль. Влада відмовляла особам, які відмовились від російського громадянства, в доступі до зайнятості в «державному» апараті, до освіти та медичного обслуговування, а також у можливості відкривати банківські рахунки й купувати страхування та інше.

За інформацією Кримської правозахисної групи, російська влада переслідувала в судовому порядку приватних роботодавців, які продовжували наймати українців. За кожен зафіксований випадок працевлаштування громадянина України без дозволу на працю на роботодавця міг бути накладений штраф. У таких випадках розмір штрафу міг сягати кількох мільйонів доларів.

У деяких випадках влада примушувала мешканців Криму здати українські паспорти, тим самим ускладнюючи їм зарубіжні поїздки, оскільки багато країн не визнають «паспорти», видані російською окупаційною владою.

Внутрішньо переміщені особи (ВПО)

За даними Міністерства соціальної політики, на материковій частині країни зареєстровано близько 33000 ВПО з числа мешканців Криму. На думку Меджлісу й місцевих НУО, таких як “КримSOS”, фактична їх кількість може сягати аж 100000, оскільки більшість ВПО залишались незареєстрованими. Багато людей виїхали через побоювання, що окупаційна влада буде цілеспрямовано переслідувати їх як політичних активістів або журналістів. Мусульмани, греко-католики та євангельські християни, які покинули Крим, розповідали, що боялися дискримінації через свої релігійні переконання.

Кримські татари, які становили більшість серед ВПО, розповідали, що виїхали через тиск на їхню громаду, включно зі збільшенням кількості свавільних обшуків будинків, стеженням та дискримінацією. Крім того, Крим полишили численні фахівці, оскільки російська окупаційна влада вимагала, щоб вони отримали російські ліцензії на здійснення професійної діяльності й прийняли російські процедури у своїй роботі.

Розділ 3. Свобода брати участь у політичному процесі

Останні вибори: Російська окупаційна влада не давала можливості жителям голосувати в українських загальнонаціональних та місцевих виборах від початку окупації Криму в 2014 році.

Розділ 4. Корупція і відсутність прозорості в органах державної влади

Корупція: Протягом року надходили численні повідомлення про системну

УКРАЇНА

повальну корупцію серед кримських «посадовців», у тому числі повідомлення про розкрадання російських державних коштів, виділених на підтримку окупації. Наприклад, 3 квітня фактично існуючі кримські органи правопорядку затримали мера міста Євпаторії Андрія Філонова. Йому висунули звинувачення у зловживанні владою, що потягло за собою втрати муніципального бюджету в сумі 35 мільйонів російських рублів (5,5 мільйона доларів США).

Розділ 5. Ставлення влади до розслідування міжнародними неурядовими організаціями заяв щодо порушень прав людини

Більшість незалежних правозахисних організацій припинили свою діяльність у Криму після російської окупації. Окупаційна влада відмовилася співпрацювати з незалежними правозахисними НУО, ігнорувала їхню позицію та переслідувала спостерігачів за дотриманням прав людини й погрожувала їм штрафами та ув'язненням.

Росія продовжувала відмовляти в доступі на півострів міжнародним спостерігачам за дотриманням прав людини з ОБСЄ та Організації Об'єднаних Націй.

Розділ 6. Дискримінація, соціальні утиски і торгівля людьми

Діти

Реєстрація народження: За українськими законами і законами, насадженими російською окупаційною владою, громадянство визначається місцем народження або батьківством. Російська окупація і так звана анексія Криму ускладнили питання громадянства для дітей, народжених після лютого 2014 року, оскільки батькам було складно зареєструвати громадянство дитини в українських органах влади. Для реєстрації в країні необхідна довідка з лікарні, яка не повертається після видачі свідоцтва про народження. За окупаційного режиму батьки новонародженого могли отримати тільки російське свідоцтво про народження і не мали можливості отримати довідку з лікарні. У 2016 році українська влада запровадила процес, за допомогою якого факт народження в Криму міг бути визнаним на підставі документів, виданих окупаційною владою.

Діти, що перебувають під опікою державних установ: Надходили повідомлення про те, що окупаційна влада продовжувала дозволяти викрадення сиріт з Криму і перевезення їх через кордон у Росію на всиновлення. Українська влада не мала даних про місцезнаходження цих дітей.

Антисемітизм

За даними єврейських груп, приблизно 10000-15000 євреїв проживали в Криму, переважно у Сімферополі. Повідомлень про антисемітські дії не надходило.

УКРАЇНА

Національні/расові/етнічні меншини

Від початку окупації влада вирізняла кримських татар та українців як мішень для дискримінації, жорстокого ставлення, позбавлення громадянських, релігійних та економічних прав і насильства, у тому числі вбивств і викрадень (дивитись розділи 1.а.-1.г., 1.е., 2.а., 2.б. і 2.г.). У серпневій спеціальній доповіді Генерального секретаря ООН відзначалося «звуження можливостей прояву української і татарської ідентичності та користування надбанням відповідних культур у Криму. Повідомляли, що ці обмеження тісно пов'язані з придушенням політичного інакодумства й альтернативної політичної думки».

Находили повідомлення про те, що державні чиновники відкрито підтримували дискримінацію кримських татар. Окупаційна влада переслідувала кримських татар за те, що вони прилюдно розмовляли рідною мовою, і заборонила їй використання на робочому місці. Надходили повідомлення про те, що вчителі забороняли школярам розмовляти одне з одним кримськотатарською мовою. Кримським татарам було заборонено святкувати національні свята й вшановувати жертв попередніх переслідувань. Наприклад, 26 червня окупаційна влада відповіла відмовою мешканцям міста Октябрського на прохання про проведення автопробігу на відзначення Дня кримськотатарського прапора. Поліція прибула на місце зібрання, повідомила, що захід є несанкціонованим і зняла на відео присутніх. За повідомленнями преси, коли автомобілі все ж таки рушили, їх більш ніж чотири рази зупиняли для «перевірки документів».

Також окупаційна влада обмежила використання кримськотатарських прапорів і символів (дивитись розділ 2.а.).

До кінця 2014 року українська як мова навчання була скасована в Криму на рівні вищої освіти. За даними ММПЛУ, в 2017-2018 навчальному році викладання українською мовою не велося в жодній школі, існувало вісім українськомовних класів у російських школах, які відвідували 318 дітей. У 2017 році Міжнародний суд ООН за позовом України постановив вжити тимчасові заходи проти Російської Федерації, прийшовши до одностайного висновку про те, що Російська Федерація повинна «забезпечити можливість навчання українською мовою».

Окупаційна влада не дозволила зареєструвати за російським законом церкви, пов'язані з етнічними українцями, зокрема Православну Церкву України (ПЦУ) та Українську Греко-Католицьку Церкву. Окупаційна влада переслідувала й залякувала членів цих церков і використовувала судові процедури, щоб змусити, зокрема, ПЦУ покинути приміщення, які вона орендувала роками. 23 вересня найбільша парафія ПЦУ в Криму закрилась після рішення окупаційної влади про те, що кафедральний собор у Сімферополі повинен бути «повернутий державі». Храм був закритий після кількох відмов влади

УКРАЇНА

дозволити його реєстрацію.

Окупаційна влада, як повідомляли, вибірково експропріювала майно, що належало етнічним українцям та кримським татарам. Як зазначалось у серпневій спеціальній доповіді Генерального секретаря ООН, протягом року ММПЛУ «отримувала інформацію про численні випадки безкоштовного виділення земельних ділянок раніше переміщеним особам у Криму, включаючи кримських татар, у рамках планів легалізації несанкціонованого присвоєння землі або виділення альтернативних земельних ділянок».

Російська окупаційна влада заборонила кримським татарам, пов'язаним з Меджлісом, реєструвати свій бізнес або майно з принципових міркувань.

Акти насильства, дискримінація та інші прояви жорстокого ставлення на ґрунті сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності

Правозахисні групи та місцеві ЛГБТІ-активісти повідомляли, що більшість членів ЛГБТІ-спільноти покинула Крим з початком російської окупації. Ті, хто залишився, живуть у страху словесних і фізичних нападів через свою сексуальну орієнтацію або гендерну ідентичність.

За інформацією ММПЛУ, НУО, які працювали над забезпеченням доступу до медичного обслуговування для уразливих груп, стикнулися з неможливістю виступати за більшу доступність медичного обслуговування для осіб ЛГБТІ через страх помсти з боку окупаційної влади.

Окупаційна влада забороняла будь-якій групі ЛГБТІ проводити масові заходи в Криму. За інформацією ММПЛУ, кримчанам ЛГБТІ було важко знайти безпечне місце для своїх зібрань через спонукання окупаційною владою до загального ворожого ставлення до проявів ЛГБТІ ідентичності. Особи ЛГБТІ стикалися з дедалі більшими обмеженнями права на свободу слова та на мирні зібрання, оскільки окупаційна влада стежила за виконанням російського закону, який криміналізує так звану пропаганду нетрадиційних сексуальних стосунків неповнолітнім (дивитися розділ 6 *Звіту про дотримання прав людини в Росії*). Наприклад, 29 червня організатори театральної трупі «Территория» вибачились за постановку п'єси, в якій було показано поцілунок двох жінок під час спонсорованого державою театрального фестивалю. Високопоставлені російські урядовці закликали покарати трупу згідно з російським законодавством, яке забороняє «пропаганду» «нетрадиційних сексуальних стосунків» неповнолітнім.

Розділ 7. Права найманих працівників

Окупаційна влада оголосила, що після 2016 року закони України про працю більше не діятимуть і що будуть застосовуватись тільки закони Російської Федерації.

УКРАЇНА

Окупаційна влада насаджувала трудові закони й норми Російської Федерації працівникам Криму, обмежувала права працівників і створювала перешкоди реалізації свободи об'єднань, веденню колективних переговорів та можливості проводити страйки. Формально профспілки захищені згідно з російським законодавством, але на практиці їхня діяльність обмежена. Як в Україні, так і в Росії роботодавці часто могли вдаватись до спрямованої проти профспілок дискримінації та порушувати права на ведення колективних переговорів. Проросійська влада погрожувала націоналізувати майно, що належало українським профспілкам у Криму. Українці, які не прийняли російське громадянство, зазнавали дискримінації у сфері зайнятості у всіх секторах економіки. Лише власники російських національних посвідчень особи могли продовжувати працювати на «державних» та муніципальних посадах. На думку активістів у сфері захисту прав трудящих, профспілки в Криму потерпали від погроз, спрямованих на те, щоб змусити їх без запитань приймати «урядову» політику, і стикалися зі значними обмеженнями можливості захищати інтереси своїх членів.

Офіційних даних не було, але за оцінками експертів, рівень залучення до тіньової господарській діяльності в Криму зростає.